

A BABONA.

(NÉMETŰL KIADTA s A FORDÍTÁS JOGÁT ENGEDÉLYEZTE: A GÖRRES-
TÁRSULAT.)

ÍRTA

Dr. SIMAR THEOPHIL,

hittanár a bonni egyetemen.

FORDÍTOTTA:

(a II. német kiadás után)

A BUDAPESTI NÖVENDEKPAPSÁG
MAGYAR EGYHÁZIRODALMI ISKOLÁJA.

BUDAPEST, 1875.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS“ INTÉZETBEN.

MÉLTÓSÁGOS ÉS FŐTISZTELENDŐ

DULÁNSZKY
NÁNDOR

ÚRNAK,
PÉCSI MEGYÉS PÜSPÖKNEK, BEKEBELEZETT
HITTUDORNAK,

A HAZAI IRODALOM

LELKES PÁRTFOGÓJÁNAK

legmélyebb hódolatuk zálogául

A FORDÍTÓK.

B E V E Z E T É S .

„Ha az egész világot bejárod, találni fogsz városokat bástyák, királyok, tudományok nélkül, de még senki sem talált várost templomok, istenek nélkül, nem talált várost, mely imákat, áldozatokat föl nem ajánlana a végből, hogy boldogságot és üdvöt nyerjen, s mely ne törekednék áldozatok által a balsors csapásait magától elhárítani.“¹⁾ így ír Plutarch, a keresztény időszámítás első vagy második századában. Azóta új világrészeket fődöztek föl, a néprajzi kutatás azoknak legvégső határáig hatolt és még ma is, sőt tulajdonképpen csak ma állíthatjuk teljes joggal: nem létezik nép vallás nélkül, nem létezik istentagadó nép. Legyen bár a vallásos felfogás még oly sivár, legyenek a vallásos élet és az istenitisztelet alakjai még oly szegényesek, legyenek bár azok az igazságnak még oly nyomorúságos töredékei, vagy alig érthető torzképei, melyekkel a pogány népeknél találkozunk: mégis mindezen különféle tévelyek- és ferdeségekből világosan kiténik ama tény, melyre az említett történetíró utal.

S vajjon nem kockáztathatott volna-e Plutarch hasonló állítást a babonáról is? Bizonyára; s a folyton haladó népisme által ezen állítása is mindig tökélyesebb és általános érvényű bebizonyítást nyert volna.

¹⁾ Plut. adv. Col. Epic. 31.

Valamint a vallás, úgy a babona is minden népnél fõl-található, mind a régi, mind az újabb idõben. Az emberi nem bölcsõjénél még nem úzte ugyan veszedelmes játékát; tehát nem egészen oly régi, mint a vallás, Uralma mindazáltal oly mélyen nyúlik a múlt sötét ölébe, hogy történelmének kezdetét földéritei lehetetlen. Legyen elég megjegyeznünk, hogy a babona mindenestre nem késõbbi eredetû a bálványozásnál. Méo-az általunk ismert legrégibb törvényhozás is foglal-kozik némi tekintetben a babonával, a mibõl azt kell kö-vetkeztetnünk, hogy a keleti pogány népeknél már ak-kor teljes virágzásban volt, s a jóslás és bûbájossá-alkjaiban lépett fõl. „Midõn bemégy azon földre, w, ír Mózes, melyet a te Urad Istened ád neked, vigyázz hogy ne akarjad követni azon nemzetek utálatosságait S ne találtassék közötted, ki fiát vagy leányát átviszi a tûzõn, hogy megtisztítsa; vagy a ki jövendõmondók-tól tudakozódjék és álmokra s elõjelekre vigyázzon; se ne legyen varázsló, se bûbájos, se ki az ördögösõktõl tanácsot kérjen, se jósló, vagy a ki halottaktól kérdez-zen igazságot, mert mindezeket utálja az Ur, és efféle vétkekért eltõrli õket bemenetedkor. Légy tökéletes és hibanélküli a te Uraddal Isteneddel. E nemzetek, me-lyeknek földjét bírni fogod, a varázslókat és jóslókat hallgatják: téged pedig a te Urad Istened másképen tanított. P r ó f é t á t támaszt neked a te Urad Istened nemzetségedbõl és atyádfiai közõl. mint engem; azt hallgassad.“¹⁾

Senki sem fog csodálkozni, hogy a pogányság szellemi és erkölcsi elkorcsosulásával meghódolt a ba-bona sötét hatalma elõtt; nem lenne nehéz a babona ság és bálványozás összefüggését és rokonságát kimu-tatni; de a keresztény népeknél is rendszeren szíves fo-gadtatásra talált a babonáság, úgy hogy az egyházi

¹⁾ Deut. XVIII, 9—15.

törvényhozás és a keresztény tudomány még máig is kénytelenek vele szembeszállni.

Honnan e jelenség? Honnan e társadalmi bajnak SZÍVÓS életereje, hogy a Megváltó „igazsága- és kegyelmének“ oly huzamos ideig ellenállni képes vala?

Azon tényből, hogy a vallás minden népnél föl-található és hogy dacára minden, legbensőbb lényegét megmérgező elfajulásnak, az erkölcsökre és életviszonyokra való befolyását teljesen el nem vesztette, a keresztény tudomány mindenkor megdönthetlen bizonyossággal azt vonta le, hogy a vallás bizonyos értelemben magának az ember lényegének részét képezi. A Teremtő a vallási ösztönt és hajlamot elenyészhetlenül az ember természetébe oltotta. Aranyszálakhoz hasonlítanak azok, melyekkel az Isten örök szeretete az emberi lelkeket fogva tartja, nehogy az Istenben és Istenért való életre irányuló boldog rendeltetésüket végkép elfeledjék vagy azt büntetlenül megtagad hassák.

Vájjon a babonaság is oly bensőleg össze van forrva az ember lényegével, hogy egymástól megválni nem tudnak? de hogyan s mi által került az Istentől teremtett s kegyelmével bőven elárasztott emberi természet a tévely és csalás istentelen hatalmába?

És honnan magyarázandó azon jelenség, hogy a babonaság számtalan fajaiban, melyeket magára ölt, mindenkor és mindenütt meghatározott hasonnemű vég-célokra irányul? Mért találjuk azt mindenütt a jóslás és bűbájosság alakjában? Talán ezen alapformákban a leghatározottabb és legtermészetesebb módon nyilvánul a babonaság lényege.

Az sem lehetetlen, hogy a jóslás és bűbájosság a jövendőlés és csodatevésnek, az isteni mindentudás és mindenhatóság ezen nyilvánulásainak, melyek a természetfölötti vallás érdekében, mint az igazság okvetlenül szükséges bizonyítékai jelennek meg, torzképei gyanánt tűnnek föl. Ezen szempontból köny-

nyen hajlandók volnánk elfogadni, hogy a hazugság és sötétség ugyanazon szelleme igyekszik az embert az isteni hatalom nyilvánulásainak hiú utánzása által elámítani, mely őt kezdetben egy hazug jövendölés által hálójába kerítette; azt gondolhatnók, hogy a babonáság utóhangja és utóhatása azon istenkáromló nyilatkozatnak, mely az embert az isteni világrend korlátainak áttörésére csábítja: *Eritis sicut Dii*, „lesztek, mint az istenek, jót és gonoszat tudók.“^{x)} A babonáság ördögi jelenség.

Ezen ítélet kétségkívül sok tekintetben és esetben helyes. De másrészt ismét nagyon is szigorúnak tűnik föl, ha figyelembe vesszük több babonás képzelődésnek és szokásnak, melyekhez a nép oly szívósan, mint könnyelműen ragaszkodik, ártatlan voltát. Így például azon társadalmi köröknek és rétegeknek, melyek úgynevezett előjelekre, szerencsés vagy szerencsétlen napokra stb. némi súlyt fektetnek, rendesen eszök ágában sincs illetén babonás esztelenség által a gonosz szellemnek szolgálatot tenni. Igen nagy ür van innen a modern *spiritismus*ig, melynek hívei egyenesen a „szellemekre“ hivatkoznak, s a mely, legyenek bár titkainak „természetfölötti“ jelenségei valóság vagy ámitás, a bebizonyult tények tanúsága szerint, az ember erkölcsiségére és értelmére mindenesetre a legnagyobb mérvű romboló hatást gyakorolja. Gondos megfigyelésre s olyatén megkülönböztetésre van tehát szükség, mely a babonáság természetének világos ismeretéből foly. Egyedül ezen ismeret világíthatja meg annak eredetét, és csak is ez teheti a babonás jelenségek, szokások és kísérletek számtalan fajainak megértését lehetségessé.

A modern világnézet, a mennyiben még nem hanyatlott az istentagadás átkos karjaiba, lényegében

¹⁾ Genesis. III, 5.

rationalistikus. Tagad minden élő viszonyt Isten és teremtmény között. Szerinte az ember teljesen önálló és mint önmagának mindenben tökéletesen elégséges áll Istennel szemközt. Ebben leli magyarázatát, hogy a „természetfölöttiről“ tudni sem akar, a mi a modern észjárásnak egyik kidomborodó jellemvonása. Épen a „természetfölötti“ azon leghathatósabb bizonyíték, mely által az isteni gondviselés hatalmát az emberrel megismerteti, és Istentől való függésének tudatára ébreszti. A rationalismus a „természetfölötti“ valóságát el nem ismerheti, mert ez által önmagának ásná meg sirját.

Azonban a tapa sztalás és történelem eléggé bebizonyította, hogy az ember a természetfölöttit ha gondolatban tagadná is, a valóságban nem nélkülözheti. Lényegének és erőinek korlátoltsága, másrészt pedig Istentől alkotott és Istenhez vágyó természetének nemes volta hozza ezt magával. Önmagán és az egész világon felül kell emelkednie, ha azt akarja, hogy esze és szive nyugalmat találjon s hogy az életnek homályos talányaira némi fény derüljön. Ha a hitetlenség hatalma által gátolva nem képes a természetfölöttinek ős forrásához, a szeretettel és szabadsággal kormányzó isteni gondviseléshez fölemelkedni; akkor könnyen ismétlődik azon szomorú jelenet, melyet a nemzetek apostola a pogány bálványimádás forrásának nevez: *E v a n u e r u n t i n c o g i t a t i o n i b u s s u i s*. Kik Istenben hinni nem akarnak, rabszolgáivá lesznek az esztelenségnek. A valóban természetfölöttinek helyét annak torzképeivel cserélik föl. A legészellenesebb babonáság szives fogadtatásra és gyakran legszorgosabb ápolásra talál náluk. „*I n c r é d u l e s l e s p l u s c r é d u l e s d e t o u s .*“ A babona történelmének legújabb asztaltáncoltatás- és szellemidézésben nyilvánuló jelenete *P a s c a l* idézett szavainak igazságát fényesen bizonyítja.

Reméljük, hogy az előrebocsátott észrevételek eléggé igazolják, mért választottuk értekezésünk tárgyául a babonát. Egyúttal szándékunk volt a legfontosabb szempontokat is kijelelni, melyekre a magában véve igen sokoldalú tárgy fejtegetésénél szorítkozni fogunk.

I. Fejezet.

Mi a babona? A babona annyi mint álhit vagy balhit, e szó pedig téves vagy alaptalan hitet jelent, vagyis az igaz hitnek jogosulatlan torzképét fejezi ki. Ezzel azonban a babona lényege még nincs teljesen földerítve. Már a név is éreztetni látszik velünk, hogy itt oly hatalommal állunk szemben, mely a világos megismerés verőfényét kerüli. A főnebb adott meghatározás pedig csak annyit mond, hogy a babonánál emberi tévedésről van szó, mely a vallás és a vallási élet terén jelentkezik. És valóban a tisztán tudományos véleményeket, melyek a vallást semmikép sem érintik, sohasem mondjuk babonásaknak, bármily tévesek és észellenesek legyenek is azok. Ugyanez áll minden tisztán profán, a vallással semmi összefüggésben nem levő egyéb tévelyről is. Az utóbb emiitett mozzanat tehát, közmeggyőződés szerint mindenesetre a babona lényegéhez tartozik. Azonban ezen tétel is még többféle megszorítást és magyarázatot igényel. Mindenekelőtt köztudomású dolog, hogy nem minden vallási tévely tartozik, mint ilyen, a babona fogalma alá. Noha a racionalismus a kereszténységet természetfölötti jellege miatt bal onának, esztelenségnek gúnyolja: azért sem az egyházi tudomány, sem pedig maga az egyház nem állítja, hogy a racionalismus a babona egyik faja. A katolikusok sem szokták más keresztény felekeze-

teknek kath. meggyőződés szerint téves tanait és szer-
tartásait babonásaknak nevezni; sőt inkább az általa-
nos nyelvjárás minden időben különbséget tett a babona,
a tévhit és a hitetlenség, mint a vallási tévedés ugyan-
annyi Tájai között. Teljes világosságban látjuk e külön-
bséget, ha az emiutott három fogalmat positiv egyházi
álláspontról vesszük figyelembe. T é v h i t n e k vagy
e r e t n e k s é g n e k nevezük a megkeresztelt ember-
nek az egyház tanától való öntudatos elszakadását,
akár csak egyes hitcikkelyeket, akár pedig a vallási
igazságok egész csoportját illeti az elszakadás. A hi-
tetlenség lényege a keresztény meggyőződés teljes
hiányában, minden az egyház által előadott igazság
öntudatos tagadásában áll. A hitetlenség könnyen isten-
tagadásba (atheismus) csap át, s majd hithagyás (apo-
stasia), majd a még ugyan el nem fogadott, de eléggé
megismert igazságoktól való makacs elpártolás által
jó létre.

A b a b o n a ellenben oly nemű tévedése az em-
bernek, mely közvetlenül nem a természetfölötti vagy
keresztény hitigazságoknak, hanem a legáltalánosabb
vagy természeti hitismereteknek körét és az ennek
megfelelő Isten iránti kötelmeket érinti. Ezen körü-
lmény magyarázza meg azt, hogy a babona mint álta-
lános emberi jelenség lép föl, mely a keresztény tár-
sadalmon belül épúgy, mint azon kívül, a természet-
fölötti kinyilatkoztatás feltűnése előtt épúgy, mint az-
után, mutatkozik a bűnbeesett emberi nemnél. A ba-
bonaság az Isten természetes ismerete és a józan ész
által követelt isteni félelem ellen irányul; nem egyenes
és kizárólagos ellentéte az a természetfölötti keresz-
tény vallásnak, mint a t é v h i t és h i t e t l e n s é g.
Nem szükséges a keresztény igazság zsinórmértékét
alkalmazni, hogy a babonát, mint ilyent, megismerhes-
sük. Elégséges ahhoz a természeti isteneszmének fénye,
s az ember már természeti vallásos ösztönénél fogva

is fölismeri az ellenmondást a babonás hit és az igazság- és erkölcsi kötelmek között. Igen természetes, hogy az elesett ember gyengeségének és gyarlóságának itt is .segélyére siet a természetfölötti igazság és kegyelem. A keresztény vallás tiszta, mennyei világosságánál könnyebben és biztosabban ismerhetjük fel a babona sötét örvényeit, mint a szenvedélyek által megzavart és minden tévedésnek kitett ész fényénél, és egyedül az Üdvözítő kegyelme az, mely e tévedést illetőleg is képes az embernek a vétek és ennek kártékony befolyása fölött teljes diadalt biztosítani.

A babona lényegében nem egyéb, mint a Teremtő tulajdonságainak észellenes átruházása a teremtményre, vagy legalább oly eljárás az isteni tulajdonságokkal szemben, mely azoknak világos vagy hallgatag átruházását föltételezi. A babona tehát mindig ellentéte a valódi és tiszta hitismeretnek és megsértése az Isten iránti tiszteletnek és kegyeletnek. Ez világosan kitűnik, ha a babona kettős nyilvánulását, mely minden időben mint annak két fő faja lép fel, t. i. a jóslást és a bűbájosságot közelebbről szemléljük.

A jóslás lényegében, akárhányféle alakja legyen is, nem egyéb mint kísérlet (vagy jobban mondva: kísértés) valamely jövő vagy bármikép rejtett dolognak egyedül Istent illető tudását valamely teremtménytől követelni, azt ennek tulajdonítani, vagy természetes utón kieszközölni akarni. Egyedül Isten mindentudó. Csak az Örökkévaló előtt nincs fátyollal borítva a jövő és kiváltkép az ember jövőbeli, szabad elhatározása és cselekvése. Csak az örökkévaló és mindenütt jelenlévő Isten, a világ teremtője és föntartója a szívek és vesék vizsgálója“ előtt nem léteznek a tudás korlátai. Az ember igen jól tudja, hogy ismeretköre szűkebb határok közé van szorítva. Esze mondja neki, hogy egyedül Isten végtelen értelme ölel föl minden megis-

merhető s szíve ösztöne arra bírja őt, hogy Isten mindentudását, mint egyedül őt illető felségjogot, hódolatteljes alázattal tisztelje.

A jóslás Isten rendelésének gonoszul ellenszegülve, azon korlátoknak, melyek az emberi ismeretet az istenitől elválasztják, áttörésére vállalkozik. Nem keresi — mint illenék — az emberi tehetetlenség támaszát Istenben, nem kéri a Mindentudót, hogy határtalan szeretetével az emberi szellemhez leereszkedjék, s azt örök igazsága és ismerete kincseivel gazdagítani kegyeskedjék. Nem Istennél, hanem a teremtménynél keresi a természetfölötti, minden teremtett ismerőtehetséget felülmúló tudományt, a teremtményre ruhazza át az egyedül Istent megillető tökélyt; Isten nélkül, sőt Isten ellen akar az ember természetének korlátoltsága fölé emelkedni. Ez azon istentelenség, ez azon istengúnyolás, melyet a jóslás magában foglal; ez a valódi hitismeretnek azon zűrzavara, melyből kiindul és melyet előidéz.

Hasonlóan áll a dolog a bűbájosság különféle fajaival is. Ebben a teremtett dolgoknak vagy erőknek az ész ellenére oly hatások tulajdoníthatnak, melyek azoknak működési körébe egyáltalán nem vágnak; akár azért, mivel közöttük és a bűvös hatás között semmiféle észrevehető természetes összefüggés nincsen; akár, mivel az egyáltalán és minden körülmények között véges teremtett lényeknek és erőknek képességét túlhaladja. Mindkét esetben az ember az akaratának és tehetségének Isten által kiszabott határokat törekszik átlépni, Isten felségi jogaiba avatkozik: legalább is tetteleg, de talán elméletileg is Istennek mindent átölelő gondviselését tagadja. S így a bűbájosság istentelenség és tévely is egyszersmind. Ellenkezik az észszel, mert az ész tiltja valamely tünemény okát, vagy a célhoz vezető eszközt ott keresni, hol eszköz és cél között semmiféle oksági viszony nem észlelhető.

A bűbájosság ép oly gőgös, mint esztelen lázadás Isten ellen. Mert Isten, mint a világ Teremtője, mindent „mérték, szám és súly szerint rendezett.“ Az ő örök bölcsesége gondolta ki a dolgok természetét és erőit. Ő létesítette a világteremtés nagy tényében a lények és erők kölcsönös viszonyát és benső összefüggését, mint változhatlan világtörvényt, nemcsak a tengernek szabta meg határait, mint a szentírás mondja, hanem minden teremtménynek, még az embernek is, kit a földi teremtmények urává rendelt. Az ember szellemi tehetségénél fogva képes és Istentől hivatva is van arra, hogy az őt környező természetet magának és magasabb céljainak mindig tökéletesebben szolgálatába telerje: azonban ezen királyi hivatás mindig Istentől ránk származott, és az isteni akaratnak alárendelt marad. Az ember állása a teremtés országában nem bir a korlátlan hatalom jellegével; uralkodhatik ugyan a természet fölött és annak erőivel rendelkezhetik, — de azért mindig az isteni világrendnek marad alárendelve, mely az ember uralmának eszközeit és utait változhatlanul kijelölte. Csakis a természetben létező és Isten által teremtett anyagok és erők fölött uralkodhatik az ember. Nincs módjában még csak egy paránnyal is szaporítani a mindenséget. Ha a bűbájosság ennek ellenkezőjét tűzi ki céljául, akkor megtagadja az isteni mindenhatóság eszméjét épúgy, mint az idők tapasztalatát. Az ember ugyan azon helyzetben van, hogy a különböző anyagokban rejlő erők célszerű összevetése és egyesítése által a legkülönbözőbb változásokat képes létrehozni akár az anyagnak benső szerkezetében, akár annak külső megjelenésében és működésében. Azonban uralma itt is határolva és szabályozva van Isten által. Nem emelheti azokat érvényre önkénye és szeszélye szerint. Eltekintve attól, hogy uralmának terét vagy tárgyát egyedül Istennek köszöni, annak gyakorlásában is Isten rendelésének van alávetve.

Isten úgy rendelte, hogy magán az emberi természetén kívül, a szellem és anyag a földön, úgy lényök, mint működésök tekintetében áthidalhatlan örvény által legyenek egymástól elkülönítve. Az anyagi erők benső összefüggése föltételezi az összes anyagi dolgok fenállását és a világegyetem csodálatos összhangját. Ha már most az ember valamely pontban, az emittett értelemben változást akar előidézni, ezt csak úgy teheti, ha az egyik anyagi erőt a másik által, a súlyt súly, a nyomást ellennyomás, egyik vegyrokonságot egy másik által stb. befolyásolja vagy legyőzi. Azonban nem képes egyedül akarátának szellemi ereje által közvetlenül az anyagra hatni. Mi több, midőn az ember az egyik természeti erőt a másikkal kormányozza, ismét függ Istennek változhatlan világrendjétől, annyiban, a mennyiben az anyagi erőket mindig csak a Teremtő által számukra megállapított természetes törvényekhez képest alkalmazhatja. A mi ezen törvényekkel ellenkezik, azt semmiféle emberi művészet az anyagból kicsalni nem fogja. Így pl. sohasem lesz képes azon határokat, melyek a szerves és szervetlen világot, külmegjelenések formáiban és működésök módjában egymástól elválasztják, eltávolítani; sohasem lesz képes a szervetlen anyagot a szerves alakjának és tevékenységének elfogadására bírni. Sőt nemcsak azt nem, a mi azon természeti törvényeknek ellenmond, de még azt sem fogsoha a természet anyaga és erői az embernek szolgáltatni, a mi azoktól idegen. Állandóan, a Teremtő által kijelölt utón haladnak azok épügy, mint a mily változatlanul futják be pályájokat az égi testek. Az emberi művészet szabhat a természet erőinek új föltételeket, melyeknek befolyása alatt működniök kelljen, úgy hogy működésképességek nagyobb vagy kisebb mérvben, vagy a közönségestől eltérő irányban nyilvánuljon: de sohasem fog sikerülni az embernek azon működésképességet lényegileg megváltoztatni.

Bojtorjánról fügét szedni, növénymagból állati alakokat létrehozni sohasem fog, bármily óriási haladást tegyen is a tenyésztés mestersége.

Ha tehát a bűbájosság a dolgokat más módon, nem a természetes fejlődés útján, vagy valamely az anyagi erők természetes működéskéességét meghaladó fokban igyekszik megváltoztatni; akkor a Teremtő által megállapított természetes rend fölé akar emelkedni, és ezen merényletnek látszólagos sikere csak csalódás és szemfényvesztés lehet. Az ember uralmának, melylyel a természet fölött bír, eddig előadott korlátoltsága különösen világossá lesz előttünk, ha szemügyre vesszük az élet titkát. Itt a Teremtő az emberi önkény elé valóban átléphetlen korlátot helyezett. Az élő szervezetet csak maga a természet hozhatja létre titokteljes működésének rejtekében. Ám legyen, hogy a tudomány azon utolsó elemeket is, melyekből a szervezet alakul, sőt magának az életnek minden föltételét a legpontosabban kikutatta és megismerte, — mindazáltal egyetlen egy esetben sem sikerült neki, eddig legalább, hasonló anyagelemekből önkényüleg hasonló alkotmányt létrehozni és megeleveníteni. Így lesz ez mindenkoron és a physikai világra nézve is érvényesül Istennek emez ígéje: „Lássátok, hogy egyedül én vagyok és nincs kivülem más Isten, én ölk és elevenitek.“¹⁾ Valóban minden újra felsarjazó élet az idők végéig bizonyoságot fog tenni arról, hogy eredetét nem szabálytalan véletlennek s nem az ember lángelméje- vagy önkényének, hanem Isten végtelen bölcsége- és szeretetének köszöni, annak, ki a világ kezdetén a szervesetlen anyagból a szervest, azután pedig a különféle életalakok gazdag bőségét mindenhatóságának egyetlen szavával létesíté: „Teremjen_a fcjld „zöldelő,maghozó füvet és gyümölcsöző^ fát, mely gyü-

*) Deut. XXXII., 39.

mölcst hozzon neme szerint, melynek magva önmagában legyen a földön! Hozzanak elő a vizek csúszómászó élőlényeket és szárnyasokat a föld fölött, az ég erőssége alatt. Hozzon elé a föld élő lényeket nemeik szerint, barmokat és csúszómászó állatokat és földi vadakat fajaik szerint! És úgy lön.“¹⁾ Isten teremtő akaratára e szavakban minden életnek és élet folytatásának e földön utolsó okául van feltüntetve. Az élettelen természetbe ő lehelt először életet, az élő természetbe ő maga véste be az élet folytatásának föltételeit és törvényeit, az Ő mindenhatósága tartja fenn a föltételeket és igazgatja a természet működését.

Ha továbbá az embernek embertársához való viszonyát tekintjük, e tekintetben is teljesen meghatározott határvonalak ötlenek szemünkbe, melyeket az isteni gondviselés az ember önkénye elé szabott. Maradjunk az embernek embertársához való viszonya mellett. Ha másoknak testi szervezetére gyakorlandó befolyásról van szó, itt is az imént kifejtett alapelvek szolgálnak mérvadóul. Annyi bizonyos, hogy egyedül a lélek szellemi ereje által reá gyakorlandó közvetlen befolyás nem képzelhető. Ezen korlátnak állítólagos áttörése a bűbájosság üzelmeiben főszerepet játszik. Az emberi lelkek kölcsönös viszonya nagyon sokféle és mélyreható befolyásokat vonhat maga után. Azonban az emberi tehetség az istenitől itt is nagyban különbözik és végtelen távolság által van attól elkülönítve. Egyedül csak a Teremtő képes befolyásával közvetlenül a lélekre hatni. Reá nézve, ki mindenütt jelen van, ki mindenható akaratának erejénél fogva, minden lényt, mint létének és életének legbensőbb oka, áthat, nem létezik a lelkeket egymástól elválasztó testi válaszfal. Mint tiszta szellem tisztán, szellemileg közlekedik Isten a lélekkel s hasonló módon hat is reá. Az

¹⁾ Gen. I. n., 20., 24.

emberre nézve az embertársához vezető, út mindenkor a testi érzékeken vezet keresztül, valamint maga a lélek is csak az érzéki szervek segítségével léphet a külvilággal érintkezésbe és kizárólag ily módon fogadja el más emberi szellemek részéről is a befolyást. Még a kölcsönös közlekedésnek magában véve legszellemibb eszköze is, melylyel Isten az embert megáldotta: az élő szó mindig az érzékek bizonyos közreműködésétől van föltételezve. Midőn tehát a bűbájosság célul tűzi ki az emberi lelkeket viszonyba hozni egymással, az egyik szellemnek a másik felett a pusztá akarat által befolyást“ tulajdonítani: ismét csak az emberi hatalomnak Istentől kijelölt korlátoltságát tagadja.

Legdurvább az isteni világrend tagadása akkor, midőn a babona az ember szabad akaratát szemeli ki áldozatul, hogy azt benső kényszernek vesse alá. Itt azon szentélyt támadja meg, melynek küszöbén még maga az isteni mindenhatóság is — ha szabad így szólunk — lemond föltétlen uralmáról. Az akarat szabadsága és annak benső kényszerítése az elhatározásra összeférhetlen két ellentét. Midőn Isten az ember akaratát szabadsággal, mint lényeges és elveszthetlen tökélylyel ruházta föl, ezáltal egyszersmind saját akaratának is sérthetlen korlátot szabott. Isten önmagának soha ellen nem mondhat, mert ő maga a legfőbb és változatlan tökéletesség. Ép azért az ember szabad akaratát benső kényszer által soha semmiféle elhatározásra nem bírhatja. Legyen bár kegyelme még oly csodálatos, legyen bár mindenható az emberi szív- és lélekre gyakorolt befolyásaiban, működésének célja mégis mindig csak a kegyelmével elárasztott embernek szabad elhatározásai lehetnek. Ép abban áll a kegyelem titka, abban nyilvánul isteni jellege, hogy egyrészt az akarat elhatározásainak legtitkosabb rejtekébe képes hatolni, másrészt pedig, ha egyszer az embernek valamely szabad tettét tűzte ki

céljául, a szabad akaratnak semmiféle gyöngeségétől és makacsságától vissza nem retten. Az akarat szabadságában bírja az ember legnagyobb kitüntetését minden oktalan teremtmény fölött, szelleme Istenhez való hasonlatosságának leghatározottabb jellegét, s az isteni szeretetnek legbecsesebb természeti zálogát. Midőn azal helyes módon Istennek szolgál, egész lényének a legmagasztosabb nemességét kölcsönzi; akkor élete mint az isteni életnek legtökéletesebb képmása tűnik föl; részt vesz a Teremtő viláгурalmában, ki szabad akaratából minden dolognak létet adott, s azokat Örök terve szerint igazgatja és kormányozza.

Az ember akaratszabadsága erkölcsi felelősséget von maga után. Isten törvénye mellett ez a második alapelve az erkölcsi rendnek a földön. Ha ezen szabadság hiú ábránd volna, akkor nem léteznék sem emberi bűn, sem emberi erény. Akkor isteni büntetés és jutalmazásról sem lehetne többé szó, annál kevésbbé megváltásról és isteni kegyelemről. Ég és föld, idő és örökkévalóság, minden úgyszólván az ember akaratszabadságától függ! Ha ebből ezen isteni teremtmény jelentőségére és méltóságára következtetni szabad, akkor ezen következtetés egyúttal sejtenünk engedi, mily isten- és emberbecstelenítés követtetik el, valahányszor bűvös mesterség által az ember akaratának belső kormányzására, annak valamely bűn vagy szenvedély szolgálataiba erőszakolására kísérlet történik. Hogy ily kísérletek az óhajtott eredményre egyenesen nem vezetnek, az, mint főnebb említettük, az akaratszabadság léte- és lényegéből következik. Ha a szabadság az emberi akarat természetéhez tartozik; akkor az semmiféle teremtett erő által benső kényszer alá nem vethető.

Azonban figyelembe veendő, hogy a szabad akarat is ki van téve benső ösztönzéseknek, sőt ilyenekre szüksége is van, hogy bizonyos irányban mozgásba hozassék és szabad elhatározásra buzdítottassék.

Ezen ösztönök képezik a szabad akarat és cselekvés indokait. Midőn az ember valamit akar, ezen akaratának tudatával is bír; de egyszersmind azt is tudja, miért akarja és mi buzdítja ezen elhatározásra. Ezen ösztönök megmaga gyarázák ugyan nekünk a szabad akarat elhatározásait, de nem eszközik azokat; az akaratnak alapul, útmutatóul, támaszul szolgálnak, közreműködnek bizonyos módon az akarat ténykedésénél, mindamellet az akarat a szabadság titkos erejénél fogva mindig, még ezen ösztönök leghevesebb ostromában is teremtője marad saját elhatározásainak. Szabadságában áll vagy engedni a heves szenvedélyek rohamos támadásainak, vagy pedig lelkiismerete intő szavát, az Isten szeretetének vagy saját nemes önérzetének sugalmát követve, magát elhatározni.

A szabad akaratnak ezen részint saját bensejéből származó, részint kívülről jövő ösztönzések vagy befolyások által határolt állapota fejt meg nekünk a bűbájosság látszólagos sikereit az emberi akarat fölött. Az ember lelki élete sokféleképen egybe van szöve érzéki erőivel és testi állapotaival. Ez utóbbiak sokszor sajátosságos kedélyhangulatokat idéznek elő, melyek ismét jelentékeny mérvben hajlandóvá teszik a lelket, hogy bizonyos szenvedélyeknek, az öröm vagy szomorúság, a vágy vagy utálat szenvedélyeinek meghódoljon. Ez tehát azon pont, hol a bűbájosság bájitalával és egyéb bűvszereivel hatni képes. Fizikai eszközök segítségével beteges testi állapotokat és ideges állapotokat idéz elő, melyek a léleknek bizonyos irányban való hevesebb ingerlékenységét, az akaratnak bizonyos szenvedélyek által való erősebb felhevülését vonják maguk után. Ha ily kísérletek alkalmával esetleg egy már fölébredt vagy elhatalmasodott szenvedélylyel találkozik vagy ha az általa kiszemelt áldozat a bűn elleni harcra szükséges természetfölötti kegyelmet megveti: akkor a bűbájosság körülbelül biztosan számíthat az óhajtott sikerre.

De vájjon mit eszközölt ily esetben? Az ember akaratát heves kísértéseknek tette ki, nehéz, tartós, fárasztó harcot erőszakolt reá, sőt a vétkes szenvedélynek tárgyával is megkínálta, de szabadságától az akaratot meg nem foszthatta. Elcsábította, kifárasztotta, rászedte azt, úgy hogy végre gyáván és önmagát lealacsonyítva eldobta a fegyvert. Tehát nem közvetlenül, hanem közvetve, saját gyöngesége által győzte le az akaratot.

Az utolsó korlát, mely az embert embertársának önkénye alól felszabadítja: a testi halál. A mily kevésbé vagyunk képesek a túlvilágba költözött lelkeknek megparancsolni, hogy térjenek vissza, és a szétszört csontokból másodszer építsék föl testöket: époly kevésbé vagyunk azon helyzetben, hogy a testtől elvált lélekre, mint olyanra, bizonyos physikai befolyásokat gyakoroljunk. A lelkek nem térnek vissza akkor és azért, mikor és mivel őket megidézni tetszik. Az örökkévalóság kapuinál minden földi és túlvilági véges önkénynek vége van. A holtak „Isten kezében“ vannak. Ezen nagy és mély komolyságu világtörvény is minden időben ki volt téve a majd könnyelmű, majd fölötte istentelen babonaság támadásainak. Szellemidézés, a holtak leikeivel való közlekedés és efféle bűvös kísérletek már a pogány ó-korban is kedves dolgok valának, és mindezt az utolsó évtizedekben ismét mint a „művelt“ társadalom eltompultságának legkeresettebb ingerszerét mindkét félgömbön a legszenvedélyesebb buzgalommal űzik. Hogy az ily vétkes üzelmek mellett az Úr félelme, a szent gondviselés iránti hódolat nem növekszik, önként érthető. Sőt ezek magát az embert is a legnagyobb mérvben lealacsonyítják.

Csakis az isteni mindenhatóság csodája által történhetnék, hogy valamely elköltözött lélek a földre újra visszatérjen s jelenlétét tetteg is tanúsítsa. Azonban Isten az ő mindenhatóságát az emberi önkény rendel-

kezesére nem bocsáthatja soha. Minden működése végtelen tökélye-és szentségének változhatlan törvényeihez van kötve. Ezek pedig nem engedik meg, hogy magához méltó cél nélkül, annál kevésbbé emberi bűn kedvéért éljen hatalmával. Már pedig minden bűvös szellemidézés lényege abban nyilvánul, hogy nem Isten céljait keresi és nem akarja magát az isteni világrendnek alávetni. Céljai vagy haszontalanok, vagy vétkesek, minthogy nem az Isten meghagyásából és nem az ő tekintélyének erejénél fogva idézi a szellemeket, hanem emberi eszközökkel és módokkal, vagy ördögi közreműködés segítségével akarja azokat a megjelenésre kényszeríteni. A bűbájosság mindig az Istennek ellenszegülő, gőgös szellemnek volt korcsszülötte. Itt egyáltalában nincs tere az isteni csodatevésnek.

Mi egyéb tehát a szellemidézés, mint vagy ügyes csalóknak hiú ámítása és szemfényvesztése, vagy a mennyiben ilyenkor úgynevezett természetfölötti események csakugyan történnek, az ördögöknek Istentől megengedett játéka? Mindkét esetben az ember a hazugság aljas szolgálatába szegődik akár cselekvőleg vagy szenvedőleg, mint idéző és kérdező, akár mint a szellemeknek tanítványa vesz részt a babonaságban. A tapasztalás minden időben bőven bebizonyította, mily szomorú és káros hatása van ezen szolgaságnak az ember szellemi és erkölcsi tehetségeire. A spiritismus titkai úgy a régi, mint az újabb időben nagyrészt valóban a „bűnnek titkai“ valának és a spiritismus irodalmából kiki könnyen meggyőződhetik, mily hihetetlen mérvben képes a szellemekkel való közlekedés az emberi érz természetes világát elhomályosítani. ¹⁾

¹⁾ Aug. de doctr. christ. II. 23. Hinc enim fit, ut occulto quodam iudicio divino cupidī malarum rerum homines tradantur illudentī et decipiendī, pro meritis voluntatum suarum, illudentibus eos atque decipientibus praevaricatoribus angelis, quibus, ista mundi pars infima secundum pulcherrimum ordinera rerum divinae providentiae lege subjecta est. Quibus

Vájjon képzelhető-e, hogy ily titkoknál a sötétség szellemei tényleg részt vesznek? Ezen kérdés megoldása bővebb felvilágosítást fog nyújtani az ördögi jóslás és bűbájosság lényegére nézve.

Köztudomású dolognak tartjuk, hogy a sötétség szellemei a kinyilatkoztatás világos tanítása szerint az első bűnbeesés óta sokféle viszonyba léptek az emberrel. Az ember első vétke egy ily túlvilági csábítónak volt műve. Továbbá meg van jövendőelve, hogy az Istentől és egyházától történendő utolsó nagy elszakadásnak, mely az utolsó ítéletet közvetlenül megelőzi, szintén ördögi csábítás lesz kútforrása. ¹⁾ Az Isten és a sötétség országa közötti folytonos harc, mely az emberiség egész történelmén átvonul, egyike az isteni gondviselés és világkormányzat legmélyebb, de egyszersmind legkétségtelegebb titkainak. Azt tudjuk vallásunk tanításából, hogy a sátán uralma és támadásai, mint a bűnnek megérdemlett büntetése, sújtják az embert. Továbbá azt is tanítja hitünk, hogy a Megváltó kegyelme oly erőt rejt magában, mely az embert valamint a bűn minden átkától, úgy a gonosz szellemek istentelen szolgaságából is hivatva van megszabadítani. A megváltott, az Isten kegyelmével fölvértezett ember, mint Isten országának polgára, egyszersmind Istennek harcosa is. A sátánnak nincs hatalma fölötte. Jólehet Isten bölcsesége megengedi, hogy a gonosz szellem támadásainak többé-kevésbé ki legyen téve. De Isten kegyelmében a győzelem biztos zálogát és erejét bírja.

De hát semmiféle esetben sem képzelhető, hogy a pokol szellemei az emberi akaratot legyőzhetnék, és azt belső kényuralomnak vethetnék alá? Ily lehetőség-

illusionibus et deceptionibus evenit, ut istis superstitiosis et perniciosis divinationum generibus multa praeterita et futur. dicantur, nec aliter accidant, quam dicuntur; multaque observantibus secundum observationes suas eveniant, quibus implicali curiosiores fiant, et sese magis magisque inserant multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris.

¹⁾ 2. Thess. II, 8.

get sem a megváltott, sem a meg nem váltott emberre nézve nem szabad föltennünk. „A sátán hatalmát Isten intése és engedélye kormányozza.“ Ezen egyetlen mondatba foglalta a római k a t e c h i z m u s ^{a)}) a keresztény vallásnak a főebbi kérdésre adott, mindent magában foglaló mély értelmű válaszát. Csakis Isten engedelmeiből intézheti a sötétség szelleme harcait és támadásait Isten földi országa ellen; és csak annyira mehet ezen harcaiban, a mennyire Isten akarata menni engedi. A Mindenhatónak egyetlen intése tehetetlenségre kárhoztatja őt. Az ő erejét és hatáskörét épúgy, mint az emberét, az isteni világrend szabta korlátok határolják. ²⁾) Ha már most ezen világrendhez képest az a k a r a t s z a b a d s á g és ezzel az erkölcsi felelősség sajátja az embernek: akkor teljes lehetetlenség, hogy a daemonok befolyása az akaratnak benső kényszerítése által ezen szabadság megsemmisítéséig hatolhatna. Hasztalan veszi tehát igénybe az ördögi bűbájosság céljainak elérésére a szellemek segélyét. Azok is csak csábításokkal és kísértésekkel zaklatják az ember akaratát, s az emberi kísértőket csak annyiban múlják fölül, a mennyiben nem csupán külső érzékek és testi állapotok segélyével képesek az akaratot csalódásba ejteni, hanem módjukban áll, a belső érzék- és képzelő erőre közvetlenül is — előttünk ismeretlen módon — hatni. ³⁾)

¹⁾ Catech. rom. P. IV. c. 15. 9. 8.

²⁾ Aug. Civ. II, 23. Nec eosdem immundissimos spiritus vei propter liaec ipsa bona malave terrena propitiandos aut timendos existimemus- Quia sicut ipsi mali homines in terra, sic etiam illi non omnia, quae volunt f acere possunt, nisi quantum ülius ordinatione sinuntur, cujus plene judicia nemo comprehendit, juste nemo reprehendit.

³⁾ Az ördögösség tüneténye nem ellenkezik a főebb mondottakkal. Az agy- és idegrendszer szabálytalan állapotai és ezeknek az alsóbb rendű tehetségekre való befolyása által a felsőbb rendű szellemi erők kötve tartanak, úgy hogy vagy épen nem vagy csak igen tökéletlenül működnek.

A pokol szellemei bukott angyalok, kik a bűn és kárhozat örvényébe való bukásuk után minden természetfölötti kegyelmet elvesztettek ugyan, de természeti adományaikat megtartották. Ezen vallástételből a keresztény hittudomány azon következtetést vonta le, hogy ezen szellemek az ismerő tehetség, akarat és működésképeség erejére nézve az embert messze fölülmúlják. Ennélfogva annak meg volna a maga értelme, ha a jövendőmondók és bűbájosok az emberi erő és ismeret kiegészítését várnák a daemonok közreműködésétől, föltéve, hogy ezen várankozás tárgya nem esik a teremtett erők határain túl. Azonban épen abban áll az istentelen babonaság, hogy az ember elég vakmerő a szellemek segélyével az isteni mindentudás és mindenhatóság kormányzásába való beavatkozást megkísérteni; nem is szólva szívének rendetlen voltáról, melynél fogva a daemonok segélyül hívása által az isteni gondviselés uralmán és szándékain magát önkényűleg és makacsul túltenni, akarja. Azonban vegyük vizsgálat alá az itt előfordulható egyes tévedéseket.

Még a legtökéletesebb teremtménynek ismerő tehetsége is véges és korlátolt. Még az angyalok és daemonok sem mindentudók. S azért pl. az emberi akarást és cselekvést csak úgy ismerik meg, ha az lelki sze-

Az ördögösségnél az ész és akarat a gonosz szellem részéről hasonló módon a testi szervezet és az alsóbb rendű szellemi erők erőszakos uralma által gátoltatik, úgy hogy működnie teljes lehetetlenség. Különösen az akarat semmiféle elhatározásra, legyen az akár szabad, akár nem szabad, nem képes. Mindazt, a mi az ördögösnek külső magaviseletében saját akaratának működése gyanánt tűnik föl, mint az rendes körülmények között valóban lenne is, kizárólag a daemonok ereje idézte elő, kiknek az isteni igazságosság megfoghatlan intézkedése folytán meg van engedve a rajongónak testi szervezetével, mint akaratnélküli eszközzel élni. A felsőbb rendű szellemi erők, különösen az akarat fölötti belső uralkodás csak akkor s csak annyiban lehet közvetlen, a mikor és a mennyiben azt az ember, mint olyat, az ördögi hatalomnak való önkéntes meghódolása által lehetővé tette s megalapította.

meik előtt, mint jelenlevő mutatkozik. Így láthatták a multat és láthatják a jelenben történőket is közvetlenül. És itt ismét el kell fogadnunk, hogy ismerő tehetségek hatályára, terjedelmére nézve az emberit messze túlhaladja. Ők nincsenek a testi érzékekhez és működésök keskeny határaihoz kötve; másrészt pedig a tiszta szellemekre nézve a tér és helyi mozgás korlátozásai sem oly mérvűek, mint az emberre nézve. A hittudomány tanítása szerint a testetlen szellem villámsebességgel képes a tér egyik pontjától egy más távol fekvő pontra szállani és ily módon csaknem ugyanazon pillanatban a legváltozatosabb szemléleteket és ismereteket egyesíteni és értékesíteni. Ezen körülmény, valamint a korábban szemlélték visszaidézése által mind a múltból, mind a jelenből sok az ember előtt rejtett dolog rá nézve nyílt titok lehet és ezen értelemben igen is képes az ember előtt „rejtett titkokat“ fölfödözni. ¹⁾ A teremtett szellem a jövőt közvetlenül, vagyis magában véve meg nem ismerheti. Ez az isteni szellem előjoga, mely időkülönbséget nem ismer, hanem örök tekintetével az idők és földi dolgok hosszú láncolatát öleli át. Csak közvetve, a mennyire t. i. a jelen okokból a jövőre bizonyossággal következtetni lehet, képes a véges szellem a jövőt megismerni s mintegy előlegezni. Ily módon képes az ember sok dolgot, melyek a természetben és annak törvényeiben birják szükségképes alapjokat, mint jövőt bizonyossággal előrelátni és megjósolni; képes a szükségképen működő természeti erők ügyes használata és összevetése által mintegy kis tüneményvilágot varázsolni elő, s ezt, mint jövőt, előre jelezni. Tudvalevőleg ebben rejlik nagyrészt az úgynevezett „ t e r m é s z e t e s b ű v é s z e i n e k “ titka és ingere.

Azonban ily szükségképen működő okok keretébe nem esik az e m b e r i a k a r a t . Működésének for-

¹⁾ Aug. de divin. daem. 3.

mája ugyanis a szabadság. Az ember akaratának egyetlen határozatáról sem állítható, hogy az változhatlan szükségességből származik. Egyes esetekben ugyan nagy valószínűséggel gyanítható, miképp alkalmazkodik a szabad akarat a körülményekhez, de semmi alapunk sincs, melyből kiindulva, jövődő működésére vonatkozólag határozott következtetést vonhatnánk. A jövőnek ezen tere tehát a daemonok előtt is sűrűen elfátyolozott titok. Pedig ép ez azon tér, melyet az ördögi jóslás csalóka játékaiknak főtárgyául választott. Legyen, hogy a jósló egyes esetekben a daemonok segítségével vagy a nélkül eltalálja az igazat; hogy csakugyan úgy történik, a mint azt előre megmondotta volt. Miért ne válósulhatnak itt-ott a pusztá gyanítások is? Miért ne lehetne olykor az esetlegesség a hazugság- és csalásra nézve is kedvező? Lehetne-e az máskép, mint hogy a pythonikus bölcsesség mondókái, melyek minden időben a mindennapiság és általánosság jellegével bírtak, egyes esetekre alkalmazhatóknak látszanak, főképp ha az ember vétkes értelmének és akaratának érdekében fekszik? A szó legszorosabb értelmében vett jövőnek, vagyis annak, mely a jelenben semmi módon, még alapjában sem tudható, valódi és bizonyos ismerete egyedül Istennek, mint örökkévalónak és mindentudónak van főtartva. Ezen jövő képezi a jövődőlésnek (prophetia) tulajdonképeni tárgyát. S azért joggal mondhatta Tertullian a pogányoknak, hogy a jövődölések tetteleg bebizonyult igazsága eléggé bizonyítja a szent írás isteni eredetét.¹⁾ És nehogy valaha kétség foroghasson fönn, Isten Isaiás profétája által a jövődölést, mint már magában is elégséges bizonyítékot tüntette föl azon célból, hogy az eltévedt emberiség abból az Istent megismerje. „Járuljanak ide,“ így szólítja meg

¹⁾ Tért. Ápol. 20: Idoneum, opiaior, testimonium divinitaüs veritas divinationis.

a próféta Isten nevében a hamis istenségeket és ezekben a bukott szellemeket, kiknek az ember a bálványimádás által szolgálatába szegődött, — „járuljanak ide és jelentsék meg nekünk mind, a mik jövendők; a mik azelőtt voltak, mondjátok meg és szívünkre veszszük és megtudjuk azok kimenetelét és a mik következnek, jelentsétek meg nekünk! Hirdessétek, a mik jövendők lesznek ezután, és megtudjuk, hogy istenek vagytok... Es néztem, és nem vala senki közülök, ki tanácsot tudna és kérdeztetvén, egy ígét felelne. íme mindnyájan hamisak és hiábavalók az ő cselekedeteik, szél és hiúság az ő bálványaik.“¹⁾

Az ördögi bűbájosság ugyanis azon föltevésen alapszik, hogy a kültermészet és a testi lények az ördögi befolyások körébe tartoznak. Ezen föltevést általában véve az isteni kinyilatkoztatás és az egyház véleménye is megerősíti. Ezen körülmény valóságának bebizonyítására elég az ördögösség tünetéjére utalnunk, mely az isteni Megváltónak oly sok alkalmat nyújtott csodatevő hatalmának és könyörülő szeretetének nyilvánítására. Krisztus Urunknak magatartása és nyilatkozatai ezen jelenséggel szemben, továbbá a körülmények azon hosszú sora, melyeket az evangéliumi tudósítások az illető csodatettekre vonatkozólag kiemelnek, minden kétséget kizárólag tanúsítják, hogy az említett esetekben nem lelki vagy testi betegségekről, hanem egy vagy több rossz szellemnek az illetők fölött való erőszakos physikai és belső kényuralmáról van szó.

De eltekintve a sátáni uralom ezen legmagasb fokától, ^^ daemonok különben is sokféle viszonyban állnak az anyagi világgal. Mily módon hatnak a pusztá szellemi erők az anyagra, előttünk tudva nincs; azonban az emberi léleknek a hozzákötött és általa élő testhez való viszonya eléggé tanúskodik az ily befolyás lehetőségéről.

¹⁾ Is. XLI, 22, 23, 28, 29.

Vége a kinyilatkoztatás ismét csak az emberi bűnre utal bennünket, midőn arról van szó, hogy a gonosz szellemeknek a természethez és anyagvilághoz való viszonyát az isteni világrenddel összhangzásba hozzuk. A bűn miatt az egész földi természetet Isten átka sújtotta, valamint azelőtt az emberi kegyelem-állapot áldásaiban is részesült. Isten az eget és földet kezdettől fogva gondolta ki és valósította meg, mint isteni fölségének egységes birodalmát, mint szeretetének és a teremtményekhez való leereszkedésének nagy színterét. A Megváltó végül ismét eljövend, hogy „mindent megújítson, a mi mennyekben és mi a földön vagyon.“¹⁾ Az öntudatlan természet is részesülni fog a maga módja szerint a megváltás ezen áldásában. „Mert a teremtmények várakozása az Isten fiainak kijelentését várja. Mivel minden teremtmény a mulandóságnak van alávetve, nem önként, hanem a miatt, ki őt remény fejében alávetette. Mert maga a teremtmény is fel fog szabadíttatni a romlás szolgaságából az Isten fiai dicsőségének szabadságára.“²⁾ Ezen isteni gondolatok összefüggése némileg megérteti velünk, miért engedi meg Isten, hogy a sötétség szellemei az anyagvilágot is működésöknek és uralmoknak tárgyául és színtereül választhassák. Ezen engedményeknél ismét csak az ember képezi az isteni szeretet és bölcsesség tulajdonképeni célját. Ezen megpróbáltatások és látogatások hivatva vannak az embeiben a bűnt ostorozni vagy pedig őt nagyobb keresztény tökéletességre és szentségre vezetni.

Ha itt szintén figyelembe vesszük azon határokat, melyeket az isteni világrend az ördögi működésnek kiszabott, egyúttal bővebb ismeretet fogunk nyerni az ördögi bűbájosság lényegéről és istentelen jellegéről. Lényegében az ördögi működésképeség a szóban

¹⁾ Ephez. I, 10.

²⁾ Rom. VIII, 19., 21.

forgó téren ugyanazon megszorításokat szenved, melyeket az imént vizsgálat alá vett emberi működés szenved. Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a daemonok sem birnak teremtő erővel, melylyel képesek lennének új anyagot vagy erőket létrehozni. Csakis végtelen, nem teremtett lény mindenhatósága képes a semmi és a létezők között tátongó űrt betölteni. Egyedül Isten az, kiről irva van, hogy „előszólítja, a mik nincsenek, úgy, mint a mik vannak.“¹⁾ Valamint tehát az ember, úgy a szellemek is az anyagvilágra való behatásaikban a létező anyagokra és erőkre, nem különben ezek törvényeire vannak szorítva. Ok sem képesek saját erejükből akár a természet törvényeivel ellenkező, akár az anyagok és erők természetes működéskéességét túlhaladó dolgot létrehozni, így pl. nem képesek szervetlen anyagból szerves, élő lényt előállítani; nem képesek egy lényt sem más ettől egészen elütő fajúvá vagy neművé átváltoztatni. Mindazonáltal hasonlíthatlanul nagyobb erővel és sikereőbb eszközökkel rendelkeznek, mint az ember, hogy illetén, a természet határait túlszárnyaló hatások látszatát előidézhessek. E célból képesek pusztá képzeletszülte szemléleteket vagy úgynevezett csalódásokat, azaz tényleg létező érzéki benyomások hamis felfogásait elővarázsolni, vagy létező anyagi dolgokból anyagi álképeket létrehozni. Ilyképen magyarázhatók meg mindazon jelenségek, melyeket a szellemidézés és ördögi bűbájosság történelme felmutatni képes.

Azonban nemcsak a csalás mesterségét és eszközeit, hanem a természetbe és ennek működésébe való befolyást illetőleg is fölülmúlja az ördögi szellemvilág az embert. Sok olyasmire képes, a mi az ember előtt talán minden körülmények között, vagy talán csak a tökéletlen természetismeret folytán megfoghatlannak

¹⁾ Rom. IV., 17.

és erejéhez képest elérhetlennek tűnik föl. Ez az úgynevezett ördögi csodák tere. Míg a szó szoros értelmében vett csoda az összes természet rendjén és minden teremtett erőn kívül eső tény vagy tünemény, következőképpen mindenkor az isteni mindenhatóság kifo-lyása: addig az ördögi működések csak átvitt értelem-ben vett csodák. Fölülmúlják ugyan ezek is az ember tehetségét és értelmét s az ember előtt csodálatosak-nak és bámulatra méltóknak látszanak, de előidéző okuk mégis mindig a teremtett dolgok természetes rend-jén belül esik. A szellemeket a természetben rejlő erők behatóbb és tágasabb ismerete, a mozgás szabadsága és könnyedsége, s talán az anyagra való befolyás egy sajátos neme is képessé teszi ily látszólagos csodák által az embernek meglepetést szerezni. Őlc tehát ily rend-kívüli kísérletek alkalmával a természetben levő anya-gokat és erőket veszik igénybe, hogy azoknak célszerű összevetése által szokatlan módon, váratlanul vagy fel-tűnő körülmények közepette hatásokat varázsoljanak elő, melyeket a magára hagyott természet, talán huza-mosabb idő alatt vagy más külső körülmények között szintén létrehozott volna. S mindezt mint már előbb megjegyeztük, csak akkor és annyiban, a mikor és a mennyiben Isten azt nekik megengedi, tehetik. ¹⁾ „Ha-sonlítanak“ — jegyzi meg sz. Á g o s t o n — „a bányamunkára ítélt gonosztevőkhöz, kik szintén rendelkeznek vízzel, tűzzel és földdel, hogy azokból, a mit akarnak, készíthessenek, azonban estik annyiban, a mennyiben

¹⁾ Aug. de Trin. III., 8. 13. Sicut ergo nec parentes dicimus creatores hominum, nec agricolas creatores irugum quamvis eorum extrinsecus adhibitis motib; ista creanda Dei virtus mterius operetur: ita non solum malos, sed nec bonos angelos fas est outare creatores si pro subtilitate sui sensus et corporis, semina renvm istarum nobis occultiova noverunt, et ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita gignendarum rerum et accelerandorum increaentorum praebent occasiones. Sed nec boni liaec, nisi quantum Deus jubet nec mali haec injuste faciunt, nisi quantum juste ipse permittit.

az nekik megengedettik.“¹⁾ Ezek után megítélhetjük azon szerepet, melyre az ember az ördögi bűbájosság-nál önmagát lealjasítva vállalkozik, törtéjük ez a daemioiii erők akár nyílt, akár titkos segélyül hívása által. Ezen segélyül hívás babonás jellege minden esetben már azon körülményből is kitetszik, hogy az ember önmagának és a daemonoknak önkényes, az isteni gondviseléstől független uralmat tulajdonít. Azonkívül — mint mondtuk — magának a daemioi működésnek felfogásában is fordulhatnak elő babonás tévelyek.

Azon lehetőség, hogy a bűbájosság az emberre nézve utolérhetlen és ezen értelemben természetfölötti vagy csodás dolgokat képes művelni, lehet, sőt — mint láttuk — meg is kell engednünk. Ha ilyesmi valóban előfordul, a daemioi befolyásra viendő vissza.²⁾

Mert az isteni mindenhatóság sohasem fogja magát a bűbájosság vétkes céljaira, a daemonoknak vagy ezek emberi közegeinek rendelkezésére bocsátani. A daemonok és bűbájosok sohasem fognak, mint Isten eszközei, valódi csodákat művelni s a daemonok minden működése mindenkor Isten engedélyétől van föltételezve és a gondviselés céljainak előmozdítására szolgál.

De vájjon — kérdezhetné valaki — meg lehet-e az ördögi vagy pusztá álcsoát a valódi, isteni csodától könnyen és biztosan különböztetni? Nem képesek-e a szellemek és bűbájosok az embert kikerülhetlen tévelyek és csalódások hálójába keríteni? És hogyan egyezik meg az ily csalódások megengedése az isteni gondviselés szentségével és igazságosságával?

¹⁾ A u g. i. c.: Kec ideo putandum est istis transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum matériám, sed Deo potius, a quo haec potestas datur, quantum in sublimi et spiritali sede incommutabilis iudicat. Num et damnatis iniquis etiam in metallo servit aqua et ignis et terra, ut faciant inde quod volunt, sed quantum sinitur.

²⁾ Aug, Civ. VIII., 19: Omnia miracula magorum, doctriinis fiunt et operibus daemonum.

E kérdésre legalább néhány szóval kívánunk válaszolni, melyeket nagyrészt sz. Ágostontól veszünk át. Hogy azon megkülönböztetés minden esetben könnyű volna, épen nem lehet állítani. A sz. Írásban olvassuk, hogy a sátán igen ügyesen tudja magát a világosság a n g y a l á n a k képében föltüntetni; a hamis prófétákról pedig, kik az idők végével fognak támadni, maga isteni Üdvözítőnk megjövendölé, hogy „nagy jeleket és csodákat tesznek, úgy hogy tévedésbe hozzák — ha lehet — még a választottakat is. ¹⁾ Bármint legyen is a dolog, ránk nézve csak azon kérdés bír elhatározó fontossággal: *Lehetséges-e a valódi csodát az ördögítől megkülönböztetni?*

Szent Ágoston e kérdésre határozottan igenel felel. A kívánt ismertető jel az illető csodák céljában keresendő. A csodatevőnek hivatkozása Isten vagy Krisztus nevére még nem tesz róla, mint Isten eszközéről, bizonyosságot. Képzeltető ugyan, mondja a sz. atya, miszerint rossz keresztények ezen neveket arra használják föl, hogy a sötétség hatalmasságaitól valamit kicsikarjanak, az utóbbiak pedig ép ily esetekben találnak kedvező alkalmat hazugsági és csábítási vágyaiknak kielégítésére. ²⁾ Isten dicsősége minden isteni működés végcélja. Ha ezen cél sugárik ki valamely csodából, ha arra irányul, vagy legalább alkalmas arra, hogy a vallást, az egy igaz Isten tiszteletét, a hitet,

¹⁾ Máté. XXIV., 24.

²⁾ *A u g. de divers. 83. Quaest. Q. 79, 4: Quemadmodum plerique mali milites, quos imperialis disciplina condemnat, signis imperatoris sui nonmúlos possessores territant et ab eis aliquid, quod publice non jubetur, extorquent: ita nonnunquam mali christiani vei schismatici, vei haeretici per nomen Christi aut verba aut sacramenta christiana exigunt aliquid a potestatibus, quibus honori Christi cedere indictum est. Cum autem malis jubentibus cedunt, voluntate ad seducendos homines cedunt, quorum errore laetantur. Cum autem non cedunt his signis hujusmodi potestates Deus ipse prohibet occultis módis, cum id justum atque utile judicat.*

az Úr félelmét, az emberek üdvét előmozdítsa: akkor kétségtelenül az isteni eredet bélyegét hordja magán; ha azonban hiányzik ezen hitelesség és csak a csodatevő dicsősége vagy hiú kíváncsiság vagy más valamely rendtelenség ismerhető föl az állítólagos csoda céljául: akkor semmi fönség, semmi a valóban Istentől küldött csodatevők tetteivel való még oly tökéletes hasonlatosság sem képes ördögi eredetének gyalázatát elpalástolni. ¹⁾ Ha megfontoljuk, mily nehéz és bajos a természetes észre nézve ezen ismertető jelnek (criterium) alkalmazása, és mily sok áldás vagy átok háramolhatik a legnagyobb körökre is gyakran egy, az igazságnak megfelelő helyes vagy helytelen megkülönböztetéséből a szellemeknek: akkor szívünknek a legbensőbb hálával kell eltelnie Isten iránt, hogy számunkra az ő szentegyházában, ennek csalhatatlan tekintélyében, tanaiban és kegyzsereiben, ezen, a tudományok és művészetek

¹⁾ A u g. Civ. X., 12: Verum, quia tanta et talia geruntur his artibus ut universum modum humanae facultatis excedant: quid restat, nisi ut ea, quae mirifice tamquam divinitus praedici vei fieri videntur, nec lamen ad unius Dei cultum referuntur, cui simpliciter inhaerere, fatentibus quoque Platoniceis et per multa testantibus, solum beatificum bonum est, malignorum daemonum ludibria et seductoria impedimenta, quae vera pietate cavenda sunt, prudenter intelligantur? Povro autem quaecumque miracula, sive per angelos, sive quocumque modo ita divinitus fiunt, ut Dei unius, in quo solo beata vita est, cultum religionemque commendent, ea vére ab eis vei per eos, qui nos secundum veritatem pietatemque diligunt, fieri, ipso Deo in illis operante, credendum est. — Ib. XXII., 10: Quibus igitur potius credendum est miracula facientibus? Eisne, qui se ipsos volunt haberi deos ab his, quibus ea faciunt; an eis, qui, ut in Deum credatur, quod et Christus est, faciunt quidquid mirabile faciunt? Conf. X, 35, 55: Ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quaeque miracula. Hinc ad perscrutanda naturae (quae praeter nos est) operata proceditur, quae scire nihil prodest, et nihil aliud quam scire homines eupiunt. Hinc etiam si quid eodem perversae scientiae fine per artes magicas quaeritur. Hinc etiam in ipsa religione Deus tentatur cum signa et prodigia flagitantur non ad aliquam salutem sed ad solam experientiam desiderata. V. ö De div 83. Qu. 1. c. n. 4.

legnehezebbekének gyakorlására csalhatatlan vezérletet és nélkülözhetlen segítyt nyújtott.

A főnebb föltett kérdések utolsója az eddigiekben már tisztázva volna. Az ördögi vagy bűbajos csodák által nem *hálózzák* körül az embert k i k e r ü l h e t l e n csalódások. De azért az emberi ész és szívet kis é r t é s e k n e k mindenkor kitehetik. S ha ismét sz. Ágostonhoz fordulunk azon kérdéssel, hogyan illik be ezen isteni engedély az isteni világkormányzat nagy és mindenha szent céljainak keretébe, akkor válaszul ezt nyerjük: Isten megengedi a daemonoknak s emberi közegeiknek, hogy a bűbájosság színe alatt úgynevezett csodákat művelhessenek azon célból, hogy „a csalók csalódjanak“ vagyis hogy azok, kik az emberi vagyis ördögi bölcseséget az isteni igazságnál többre becsülik: azzal bűnhődjenek, a mivel vétkeznek, vagy „hogy a hívők óva intessenek, nehogy az ily csodás tények művelését kívánatos dolognak tekintsék“, látván, hogy az koránsem az Istennel való barátság záloga vagy bizonyítéka; vagy végül „hogy az igazak türelme gyakoroltassék, megpróbáltassék és kinyilvánítassék, türelmök, Istenben és gondviselésében való hitök és minden más erényök állandósága próbára tétessék.“¹⁾

¹⁾ A u g. de Trin. III, 7, 12: Unde (Exod. VII, 12; VIII, 18.) inteliigi datur, ne ipsos quidem transgressores angelos et aéreas potestates, in imám istam caliginem tamquam in sui generis carcerem, ab illius sublimis aetlierae puritatis habitatione cletrusas, per quas magicáe artes possunt quídnid possunt, valere aliquid nisi data desuper potestate. Datur autem vei ad fallendos fallaces, sicut in Aegyptios, et in ipsos etiam magos data est, ut in eorum spirituum seductione viderentur admirandi a quibus íebant. a Dei veritate damnandi; vei ad admonendos fídiles, ne tale aliquid fácere pro magnó desiderent, propter quod etiam nobis seripvurae anctoritate snnt prodita; vei ad exercendam, probandavn niamíestandamque justorum patientiam. Keque enim parva visibilium miraculorum potentia Job cuncta quae habebat, amisit et filios et ipsam corporis sanitatem.

Megkísérleltük alapvonalait rajzolni azon labirínthnak, melybe az ember a babonáság- csábításainak engedve, téved. Akár saját erejében és belátásában bízódik, akár az alvilág szellemeit hívja föl segítségül céljainak elérésére, mindig az önámítás és csalás homályában tévelyeg; magának vagy a természet erőinek vagy a szellemeknek olyat tulajdonít, a mi a természet hatáskörén kívül esik. Mert minden babonáságban az ember magát az isteni gondviselés rendjén és uralmán önkényüleg túltenni akarja, a földi vagy túlvilági teremtmények fölött való hatalmat, mely egyedül az isteni gondviselést illeti meg, bitorolni merészli; ismétli többé vagy kevésbé vakmerően és öntudatosan a gonosz és végzetes „N o n s e r v i a m“-ot, mely az angyalok bukását idézte elő. Azonfölül teremtett lények és erők által többnyire olyasmit akar elérni, a mi egyedül az isteni fölségnek van föntartva; erőszakkal hatol be az isteni mindentudás és mindenhatóság szentélyébe, tisztátlan kezét újra a „tudás fája“ után nyújtja ki, hogy — mint hiszi — az „Istenhez való hasonlóságot“ elérje; voltaképen azonban ismét a bűnnek, az önámításnak, az Istentől való elpártolásnak esik áldozatul. Ha csak józan eszének szavára hallgatna is, ez babonás észjárásának és cselekvésének ellenmondásait és istentelen jellegét elég világosan állítaná lelki szemei elé. Nincs itt szükség a természetfölötti hit szózatára. Azért az ókori pogányságnak még a vallási ós erkölcsi igazság eltorzítása dacára is volt sejtelme a babona természetéről. ¹⁾

A babonáság lényegét tehát, alakjainak és fokozatainak nagy különfélesége dacára mindenkor az isteni tökélyeknek a teremtményekre való észellenes,

¹⁾ V. ö. Plin. Hist. nat XXVIII, 2; Seneca, Nat. quaesf. III. 7; A u g. Civ. VIII, 19. Mily bizonytalan és ingatag volt különben a babonáság fogalma a rómaiaknál s görögöknél lásd D ö l l i n g e r n é l. „Heidenthum und Judenthum“ 67. lap.

a Teremtőt és a világ legfőbb Urát megbecstelenítő átruházásában kell keresnünk.

De ha így áll a dolog, akkor a pogányság sok istenségével a képzelhető legnagyobb mérvű és legszélesebb körű megvalósítása a babonáságnak. Mert hiszen az Istennek nem csupán egyik vagy másik tökélyét tulajdonítja a teremtménynek, hanem az isteni lényt egyenesen a véges teremtmények sorába rántja le, a teremtményt egyenesen Isten trónjára emeli: „Fölcserélték a halhatatlan Isten dicsőségét a halandó ember, sőt a madarak, négylábúak és csúszó-mászók képmásával. Ezért az Isten őket szívök kívánságára, a tisztátalanságra hagyja, hogy gyalázattal illették testeiket önmagukban, kik az Isten igazságát hazugsággal cserélték föl, s inkább tisztelték s szolgálták a teremtményt, mint a Teremtőt, ki mindörökké áldott legyen.“¹⁾ Vájjon a babonáság a sokistenség és bálványimádás ezen terjedelmes alakjában tűnt-e föl először, történetileg meg nem állapítható. Valószínűbb, hogy az ember ezen tévely örvényének szélén lassan haladva jutott el odáig; hogy tehát babonás észjárása és cselekvése először az imént leírt egyes hatáskörökben mozgott csak, melyek alapját még nem képezi az isteneszmének teljes tagadása vagy eltorzítása. Azonban azon belső rokonságnál fogva, mely a szorosabb értelemben vett babonáság és bálványimádás között, ennek legnyersebb vagy legeszményibb alakjában is föltűnik, tökéletesen érthetővé lesz előttünk azon tény, hogy a pogányság kezdetől fogva minden népnél, mint kimeríthetlenül termékeny talaj tűnik föl, melyből a babonás észjárás és cselekvésmód ezer meg ezer faja burjánzik föl. Mindannyinak a főnebb rajzolt tévedés képezi lényeges, közös tartalmát. Mindegyikök a két alapformára: a jóslásra és búbjóságra vezethető vissza.

¹⁾ Rom. I, 23—25.

Azok különféleségét főképp azon eszközök különfélesége határozza meg, melyeket az ember babonás céljainak elérésére használni szokott. Így egészen határozott különbség származik a szerint, a mint az eszközök vagy a túlvilági szellemeknél, vagy magában az emberben, vagy más természeti dolgokban kerestetnek. Ugyanezen szempont alá esnek az ördögi és természetes jóslás különböző fajai: a lélekjelenés és szellemidézés (necromantia) az állítólagos Istentől ihlett jóslás (oraculum) vagy pythonismus, a föld- vagy homok jóslás (geomantia), a vízjóslás (hydromantia), légjóslás (aeromantia), tűzjóslás (pyromantia), az áldozatjóslás (haruspicium): a szerint, a mint a „jelek“, melyekből a jövőt, vagy más az emberek előtt rejtett dolgok ismeretét kiolvasni akarják, földi testeken, vízben, levegőben, tűzben vagy az áldozatok beleiben kerestetnek. Míg ellenben a csillagjóslás (astrologia), madárj óslás (augurium, auspicium), kézjóslás (chiromantia), sorsvetés (sortilegium): a csillagok helyzetéből és mozgásából, a madarak vagy más állatok hangjából vagy mozdulataiból, az emberi kéz vonásaiból, vagy végre a sors véletlen játékaiból akar magasabb ismeretre szert tenni.

A bűbájosság, mint főnebb kifejtettük vagy mint természetes vagy mint Ördögi bűvészet (mágia) gyakoroltatik. Az előbbinek számtalan fajai akként származnak, hogy a varázserő majd magában az emberben, majd az év bizonyos szakáiban, vagy az úgynevezett szerencsés és szerencsétlen napokban kerestetik; vagy akkép keletkeznek, hogy bizonyos helyeknek vagy számoknak, sőt állatoknak vagy növényeknek s a természet egyéb lényei- nek is bűvös befolyás tulajdonítatik, sőt mi több a mennyiben a babona a keresztény társadalomban is pusztít, még- a sz. dolgok is, mint pl. az Isten ígéje, a sz. Írás, a szentségek, az ima stb. ki vannak téve a babonáság aljas üzelmeinek. Később lesz alkalmunk

ezen általános képet részletes vonásokkal is kiegészíteni. Egyéb különbségek a babonás vélemények, szokások és gyakorlatok történeti eredetére vonatkoznak. Ezekről is lesz még szó.

Végül nagy különbséget veszünk észre, ha megfontoljuk, mily mérvben ellenkeznek a babonáság különböző formái a gondviseléssel, s a józan ész által parancsolt Isten iránti hódolattal. Itt számtalan mégpedig óriási különbség képzelhető. Ennélfogva általában legalább az egyes formák alanyi vétkes volta is époly különféle fokozattal bír. Mindenkinek természetes józan esze azt vallja, hogy pl. bizonyos előjelek olyatén megfigyelése, melyet tekintet nélkül azok értelmére és az isteni világrenddel való összefüggésére, a keresztény népek sokféle módon gyakorolnak, az említett értelemben vett ördögi bűbájosságtól vagy spiritismustól végtelenül különbözik. Noha a tiszta és világos hittel magában véve az előbbi sem egyeztethető össze; mégis öntudatosan és rossz akaratból aligha sérti meg az isteni gondviselés fölségét. Úgy látszik, hogy sz. Á g o s t o n is ezen véleményt vallja. Mert midőn alkalomadtán ezen gyöngeségről beszél, nem is tartja érdemesnek azt komolyan megróni, hanem megelégszik azzal, hogy azt bizonyos iróniával lefesti és megérdemlett gúnynyal illeti. És főlemlíti az öreg Cato egy tréfáját. Midőn ugyanis ez valakitől kérdezették, mit jelentsen az, hogy cipőit az egerek összerágták, egész szárazon ezt feleli: „Az még nem olyan nagy baj, hanem az csakugyan rossz előjel lett volna, ha a cipők falták volna föl az egereket.“¹⁾

¹⁾ Allg. de doct. christ. II, 20. 31.

II. Fejezet.

A babona eredetének kérdését, melylyel efejezetben foglalkozunk, kétféleképp vehetjük. Vonatkoztathatjuk azt a babona egyes fajai- vagyis megjelenési módjainak történeti keletkezésére és elterjedésére, de a benső okokat ír, érthetjük alatta, melyek az emberek e tévedésének, a mennyiben azt önmagában és általánosságában tekintjük, léteit és tartósságot nyújtanak. A dolog természete követeli, hogy először a kérdésnek utóbb említett oldalával foglalkozzunk.

Fia, mint láttuk, minden babona magában foglalja az isteni tökélyeknek a teremtményekre való észellenes átruházását, alig jöhet kérdés alá, miféle hatalmaknak köszöni keletkezését és tartósságát a babona. A babona ugyanabból a forrásból eredt, melyből a pogány sokistenség, melylyel lényegére nézve is rokonságban áll. A babona a vétek gyümölcse.

Az ember az igazság teljes birtokában, magát az isteni világkormányzatnak teljesen alávetve, képtelen volna a babonaságra. A kinyilatkoztatás világánál természetében ennyire megáldva tűnik elénk az ember a paradicsomban. A Teremtő által vele közölt tudomány folytán megismeri minden teremtett dolog lényegét, célját és összefüggését az egész mindenséggel; mindeneke előtt látja bennök az isteni lényeg végtelen töké-

lyeinek képmását, nem annyira esze természetes erejéből, mint inkább Isten természetfölötti ismeretének világánál, melynek birtokában van; neki nem kell Istent fáradságosan keresnie, nem kell annak létezésére és tökélyeire keze műveiből következtetnie; ezek inkább csak világosan jóváhagyják azt, a minnek közvetlen isteni sugallat folytán már tudomására jött. Ily istenes világismeret fényénél és ennek befolyása alatt a természeti és a természetfölötti, a teremtett és az isteni erők fölcserélése nem gondolható. És e tökéletes ismeretet az emberi és az isteni akarat ép oly tökéletes és hathatós megegyezése kíséri. Míg ez az összhangzás tart, addig semmi ellenszegülésről a világrend ellen — pedig ebben áll a babona lényege — szó nem lehet.

Azonban természetes, hogy ez az összhangzás valamint Isten, úgy az ember részéről is szabad, és azért ki van téve a változásnak és a megzavartatásnak. A kinyilatkoztatás elénk adja a vétek eredetét és mindazon veszélyeket, melyeket az az emberi természetnek okozott.

Igaz, hogy a vétek az elesett emberben nem oltathott ki egyetlen lelki tehetséget sem, mely természetének lényegéhez tartozik. Megmaradt értelme és szabad akarata. De a bűn megfosztotta ezeket természetfölötti képességekől, mely által természetes működési módjuk gyengeségei és nehézségei fölött magasan kiemelkedtek. Az igazságnak előbbi közvetlen birtoklása helyébe az annak megismerésére való ösztön lépett; de az igazság birtoklására vezető út hosszú és fáradságos, és sok örvény tátong mellette. A bűnbe esett ember a teremtett világot elrendezése- és erőinek csodái- s titkaival együtt még mindig kutathatja; még mindig tehetségében áll akár értelme és szíve természetes ösztönénél fogva, akár a mindenség gondos szemlélete által az egy személyes Istennek, mint minden létező Teremtőjének és Urának ismeretére jutni. De a tudományok története

megmutatja, mily elégtelen az emberi ész az előbbi földadattal szemben. A mai tudomány nem épen jogosulatlan elégtelenséggel utal a természetvizsgálás eddigi nagyszerű, haladására. A természetben és annak életében sok, eddig megfejtetlen rejtvényt megoldott. Ki tagadná ezt? De az is bizonyos, hogy az embert körülvevő még mindig megfejtetlen rejtvények száma megmérhetetlenül nagyobb a már megoldottaknál, és hogy a mai tudomány fölfedezéseinek évszázadok kutatásai és törekvései, sőt tévedései szolgálnak tényleges alapul és föltételül. Mily tehetetlenül és gyámoltalanul állhatott tehát a bűnbe esett ember azon évszázadok kezdetén a természettel és ennek gyakran ép oly titkos, mint hatalmas erőivel szemben? És a mi az emberi szellem másik természetes földadatát, Isten megismerését illeti, a pogány vallások története megmutatja, mily könnyen és mily mélyen sülyedt el az ember a tévely és a tudatlanság örvényében, mihelyt a tényleges isteni kinyilatkoztatás védő szárnyait nélkülözte. Nem lehet e helyütt földadatunk a pogány sokistenség kezdetét történeti és bölcseleti szempontból behatóbban vizsgálni. Arra kell szorítkoznunk, hogy utaljunk a kinyilatkoztatás tanítására, melynél fogva a sokistenség és a bálványok tisztelete nem volt az emberiség vallásos gondolkodásának és életének első szükségképes fejlődési foka, hanem a már előbb birtokolt igazságtól való elpártolás; hogy továbbá csak a bűnbe esett emberben is uralkodó vallásos hajlam elnyomása és megrontása által jöhetett létre, és hogy ebben a fejlődési menetben az erkölcsi romlás a szellemi vagyis értelmi tévedést mindig megelőzte és ez ismét az elsőt fokozta. „Mert ámbár megismerték az Istent, nem úgy dicsőítették, mint Istent, és nem adtak neki hálát: hanem inkább hiúkká lettek gondolataikban, és meghomályosodott az ő esztelen szívök; magukat bölcseknek mondván, bolondokká lettek. Fölcserélték a halhatatlan Isten dicsősé-

gét a halandó ember, sőt a madarak, négylábúak és csúszómászók képmásával És valamint ők nem voltak azon, hogy Istenről ismeretök legyen, úgy Isten is elvetemült gondolataikra hagyá őket, hogy azt cselekedjék, a mik nem illenek.“¹⁾)

A nemzetek apostola e szavakban a pogány isten-tagadás és bálványimádás végső okát s származását világosan kifejezte. Az ember első lépése ezen a lejtős pályán az igazság tényleges megtagadása az erkölcsi élet terén. Az emberiség eredetileg az igaz Isten ismeretének birtokában volt. Ha az ő s kinyilatkoztatás romjait emlékezetében meg nem őrizte volna is, a teremtés műveiből folyton megismerhette azoknak isteni szerzőjét. De az Istentől való elidegenedés nem az elmében vette kezdetét, hanem mindenekelőtt az akaratban fordultak el Istentől az emberek, megtagadva tőle az imádás-, engedelmesség- és hálában álló köteles tiszteletet. Ezen erkölcsi hanyatlás következtében, melyet gyakorlati isten-tagadásnak nevezhetnénk, ismeretökben is mindinkább eltávoloztak Istentől; gondolkozásuk hiú üres lett, mint az apostol mély jelentőséggel mondja; a mennyiben tárgya nem volt többé Isten, a legfőbb igazság, és ennek következtében a végesnek ok és cél tekintetében való kellő fölfogása is meggyengült. „Az ember jelenleg csak a teremtett dolgoktól érzi magát vonzatra, azokban találja örömét és élvezetét. Az elme azt, a mi az emberre nézve a legfőbb, el nem ismerte; megfeledkezett az Istenről és a mint a teremtményt a Teremtőnek eléje tette, épúgy elméletileg is amaz volt neki a legfőbb; mert a mit az ember szeret, azt ismeri el legfőbbnek.“²⁾)

A mint azonban az Isten eszméje a teremtmény gyakorlati istenítése folytán ilykép elhomályosult, ugyan-csak azon eszme eltorzítása a sokistenségben nagyon

¹⁾ Rom. I, 21—23 ²⁸

²⁾ M ö h l e r, Histor.-polit. Bl. II. 189. V. ö. Bölc s könyve XII. r.

közel állott. „Az ember, miután Istent a különféle tünemények világával összezavarja, az egyetlen Isten eszméjét az istenek sokaságában szétforgácsolja, mint-hogy a világ a tünemények, eiők és működések sokaságát tárja elébe. Isten egysége legfőlebb csak, mint sötét háttérben, emlék gyanánt áll itt fenn; a sokisten-ség az uralkodó elem.“¹⁾ Mely hatalom hívja vissza az embert e tévelgésből? Hol talál a tévely szolgálatába szegődött képzelem határt e csalfa játékban?

„Ha már egyszer, mondja Schlegel F., mind a kettő megvolt az emberben: a régi örökség, vagyis az ig'azságnak isteni nászajándéka az ő kinyilatkoztatásban, és a tévely, vagy legalább a tévelyre való hajlandóság magában az emberben, az ő érzéke- és szellemében, melyek Istentől a természethez fordultak és ahhoz lealacsonyodtak, mily könnyen fölsarjadzhatott a tévely, ha az isteni igazság drágaköve különös módon főu nem tartatott, tisztaságában gondosan és hűen meg nem őriztetett és mennyire el kellett az igazságnak homályosulnia, a mint a tévely jobban és jobban előtérbe lépett s inkább és inkább kifejlett egész csábító erejében és félelmetes nagyságában! . . . Ilykép tehát az egyszerű istentisztelet helyébe az érzékies természetistenítés és a természetnek szellemekkel való szilaj benépesítése lépett, a mi kiszorította vagy eltorzította a nem teremtett, örök szellem fogalmát. A minden nemzedéken keresztül tovább tenyésző és nemző életerőn kívül még a természet hatalmas erőit és elemeit, azután az égi szellemeket vagy seregeket, mint azokat régen te nevezték, vagyis a csillagoknak, melyeket az egész ó-világ természetesen nem pusztá fénygolyóknak és tűztömegeknek, hanem szellemes lényeknek tartott, fénylő táborát; továbbá a nemtöket és a védő szellemeket, az elhunytak lelkeit és a rémes árnyakat (Manes)

¹⁾ Möhler, ugyanott.

a helyett, hogy bennök a Teremtőt tisztelték és általok Istenre emlékeztek volna, azokat magukat részesítették isteni tiszteletben és tartották isteneknek. És ez. ha már egyszer az embernek Istentől a természethez való fordulását fölteszszük, a sokistenségnek egész természetes keletkezése és minden pogány vallás közös alapja, mely *azután* minden egyes nemzetnél annak sajátosság élete vagy uralkodó iránya szerint különböző alakot vesz föl.“¹⁾

Így jutott az ember a tévedések és ellenmondások labirintájába, követve a vétek csalfa édesgetéseit. I s t e n í t t e a t e r e m t m é n y t — azaz megcáfolatlanul bebizonyítja, hogy értelmes — erkölcsi természetét Isten eszméje, mint egy élő hatalom kormányozza, melytől az tökéletesen soha meg nem szabadulhat; és hogy másrésről a nagy erkölcsi elfajulás következtében értelme a legdurvább ellenmondások előtt is szemet hunyhat. Az által, hogy az igazság eredeti birtokából kiesett, első ízben igazolja azt a folytonos tapasztalat által igazolt tény, hogy az emberben az isteni dolgokra nézve első sorban nem az értelem, hanem az akarat a megismerés közege: az akarat ugyanis az igazságnak, vagyis magának Istennek világosságát legmélyebb, legbensőbb vágyódással keresi, és ha ez a világosság előtte tiszta lesz vagy legalább azzá kezd lenni, követi azt, valamint az igazság benső szózatát és fensőbb intéseit is. Az emberben az isteni dolgokra nézve legközelebb és első sorban nem az értelem a megismerési eszköz; azaz nem pusztán az értelem. Az értelem egyedül is nyerhet ugyan világosságot és azt el is fogadhatja; de ha az értelmet az akarat nem követi, ha az egész más utón halad, a magasabb megismerés ama világossága csakhamar elhomályosul, sötét és bizonytalan lesz; vagy ha a látszat megmarad is, a

¹⁾ S c h l e g e l F. Philosophie der Geschichte. Negyedik felolvasás (XIII, 124).

világosság maga a csalódás tévútra vezető fényévé változik. Jóakarát közreműködése nélkül a világosság fönn nem tartható és tisztán meg nem őrizhető; sőt az akaratnak kell az első lépést megtennie és alapot vetnie a tudomány és az igazság, nemkülönben a magasabb megismerés számára is. A mi más szavakkal annyit tesz, hogy: valamint Isten, kit mi a legfőbb lény gyanánt tisztelünk és ismerünk el, élő Isten, épúgy az igazság is, mely maga az Isten, élő; csak az életből lehet az igazságot méríteni, az élet által hozzá eljutni és az életben megtanulni.“¹⁾

Állítsuk végre szemünk elé az embert, a mint életelen fából vagy kőből tulajdon istenségeit, — nem az Isten pusztá szobrai vagy jelképei gyanánt, — sajátkezüleg elkészíti és azok iránt mint szolgájok félelmet és reményt táplál, és az Istentől való elidegenedés s megzavarodás legelső foka előtt állunk, melyre szelleme alásülyedhet.²⁾ És itt ismét a legvilágosabban élénk tűnik a pogány bálványimádás és a szoro.i értelemben vett babona benső rokonsága, itt a legbensőbbben egymásba szöve látjuk őket; e ponton legtisztábban be lehet látni, hogy mind a két jelenség ugyanabból az alaptól és talajból keletkezett, és hogy folytonosan ugyanazokból a forrásokból meríti életerejét.³⁾

¹⁾ Schlegel F. U. o. Ötödik fölolvadás, 141. 1.

²⁾ V. ö. Bölcsesség könyve, 14., 15. feje.

³⁾ Schlegel F. U. o. Hatodik fölolvadás, 179. 1. „A. pogányság fokozatos kifejlésénél elmaradhatatlan, hogy idővel azt is, a mit kezdetben csak egy főbb lény jelképéül tisztelt, tárgyával lassanként föl ne cserélje vagy ne azonosítsa, és így ne istenítsen, mi által az eltévelyedett istenisztelet mélyebbre süllyed; miként a tévely is, minthogy nem a valódi ismeret pusztá hiánya, hanem annak hamis utánzása, mindenesetre, mint az igazság, folyton növekvő vagyis önmagát szüntelenül gyarapító, bensőleg burjánzó elvvel bír Ha az úgynevezett fétischimádást, mely Afrika bensejében a legelterjedtebb, de némely népnél északkeleti Ázsiában és Amerikában is föltalálható, történetileg közelebbről megvizsgáljuk, könnyen reá jövünk, hogy vele mindenütt bűvös szokások voltak összekötve, s az egész arra céloz, hogy mindezek az anyagi tárgyak csak

Midőn a babonáság végső oka és keletkezése után tudakozódunk, mindenekelőtt nem szabad szem elől tévesztenünk e tévelynek előbb is hangsúlyozott, minden időt, népet, társadalmi kört és műveltségi fokozatot magába ölelő általánosságát. A babonáság ez általános jellegét megosztja az ember vallásos hajlamával és helyes vagy tévely által megromlott tevékenységével a vallásos hit és élet körében. Az általános emberi jelenségre épen oly általános oknak kell alapot szolgáltatni. Ily ok pedig csak magában az emberi természetben található.

Állítsuk még egyszer magunk elé az előbb leírt helyzetet, melyben a bűnbe esett ember egyrészt a természettel, másrészt Istennel szemben állott. A természet titkai — és annak majd jóltevő, majd kellemetlen és káros befolyásai és működései előtt többnyire kérdőleg áll meg és hiába kémleli azok okát és összefüggését; a természet erejétől minden irányban függőnek érzi magát; nagynak és hatalmasnak tűnik az föl előtte, összehasonlítva tulajdon lénye erőtlenségével. Tulajdon valódi nagysága és méltósága öntudatából annál inkább eltűnik, minél szabadabbra bocsátja és minél korlátlanabb uralomra emeli a bűn szolgálata által saját bensejében az érzékiség és a szenvedélyek vak természeti hatalmát, és másrészt minél inkább kivesz belőle Isten ismeretének élénksége és tisztasága. Szemléljük őt akár az Istentől való eltávolodás pályájának kezdetén, akár abban a helyzetben, midőn már a pogány sokistenség örvényébe bukott, ebben az állapotban úgy, mint amabban, szellemi részében az elhomályosulás- és teljes megfeledezésnek kitéve, a két alapigazság vagyis tény, mely az ő valódi, Istentől szándé-

mind megannyi bűvészi eszközökkel és a bűvös erők székhelyeiül szolgáljanak; és hogy e népek vallása, kik ebben a tekintetben mindenesetre a legalsó fokon állanak, lényegében semmi más, mint a pogány bűbájosság durva kezdeményezése.“

költ helyzetét a mindenségben támogatja és föltételezi, nem más, mint: az isteni gondviselés és ember szabad akaratja. Az embert minden tudatlansága és tehetetlensége dacára, melyeknek vagy a külső természet uralkodása, vagy saját belső és külső életében szerzett tapasztalatai következtében tudatával bír, csak az említett két igazság teljes birtoka, vagy inkább a hű, tántoríthatlan ragaszkodás az összes világrend e két főoszlopához képesítene arra, hogy az igazság ösvényéről mégse tévedjen le és a természettel szemben nyert királyi hivatala utolsó romjairól közönyösen vagy kétségbeesve le ne mondjon. A tiszta élő hit az isteni gondviselésben megőrizné őt attól, hogy a teremtett dolgoknak és elrejtett erőiknek önkéntes, háttartalan ténykedést tulajdonítson; ez a hit elméjét csalhatatlan világosság gyanánt megvilágítaná és visszahátartaná attól, hogy merő képeknek és képzelő ereje játéknak valami becset tulajdonítson vagy befolyást engedjen fölfogására, melylyel a természetről és az emberi életéről bír; e hit birtokában az ember mindenkéltől nem hódolna azon ábrándnak, mintha neki a jelen vagy a túlvilág lényei és erői tetszésszerűen, önkéntes szolgálatára állanának. A saját szabad akaratában való tiszta élő hit megoltalmazná az embert attól a balhiedelemtől, mintha felette bensejére vagy külső életsorsára nézve a vak természeti erők uralkodnának, vagy attól, hogy másokat ily uralomnak alávetni igyekezzék. A vallási és erkölcsi élet két alapigazságához való hű ragaszkodás az emberben élénken föntartaná az isteni félelem és alázatosság érzelmeit. Hiányos ismeretének kiegészítését és a gyengeségének szükséges segítséget az isteni gondviseléstől várna és kérné; a többire nézve pedig azon kísértésnek helyt nem adna, hogy ellentétben az isteni gondviseléssel önválasztotta utakon természetének korlátoltsága fölé emelkedjék.

E két igazság elhomályosodását vagy éppen teljes

eltűnését az emberi öntudatból tekintjük mi minden babona kezdetének és alapfeltételének. Mikép történhetett az, hogy ezek az igazságok az ember szellemi részéből mindinkább eltűntek, miközben a sokistenségben maga az istenség eszméje érthetetlen, ellenmondással teljes rejtvény lett, már főnebb megkísérlettük jelezni. Azonban a pusztá föltevés vagy föltétel önmagában még nem magyarázza meg valamely jelenség tényleges keletkezését. Tovább kell kutatnunk a valóban működő okok után.

Mi vitte tehát az embert arra, hogy miután egyszer a világrend említett alapjaitól elfordult, vagy ezek illő és természetes befolyásukat gondolkozására és cselekvésére elvesztették, fejét babonás kísérletekre adja, melyek a jóslás és a bűbájosság lényegét képezik? A sötétség mily hatalmas ösztönözte őt azokra a szentségtörő ellenszegülésekre az istenileg megállapított világrend ellen, melyeket a tudatos és teljes babonaság magában foglal?

E kérdés megoldásánál nem elég az ördögi csábításra hivatkozni, mely a szent irás bizonyága szerint az ember első bűnbeesését okozta. Természetes, hogy ez a babonáság kifejlésénél, sőt talán legelső keletkezésénél is döntő szerepet játszott. Ez, mint láttuk, úgy a babonáság mivoltából, mint némely tényleges jelenségből is következik. A keresztény hittudomány sz. Á g o s t o n után folyton ragaszkodott is e fölfogáshoz. De az ördögi befolyások e pusztán külső hatása nem volna elégséges arra, hogy a babonáságnak idő- és térbeli általános elterjedését az emberiség közt, nemkülönben azt a szívós életerőt, melylyel még a keresztény hit és élet befolyásával is oly sikeresen dacolt, magyarázza. Csak az emberi természetben található ennek megfelelő alapja.

És valóban, valamint a nemes, de egyúttal a nemtelen hajlamok és ösztönök is, melyek az embert a sok-

istenség és a bálványimádás észellenes fölkarolására bírták, bensejében tarka vegyülekben vannak egyesülve: épúgy bensejében kell keresnünk a babonáság végső gyökereit is. Eredetét ez is annak köszöni, hogy az emberi szívben a nemes és jogos ösztönök époly mértékű nemtelen és vétkes hajlamokkal vannak végzetesen összeszőve.

Így nemes és magától a Teremtőtől a lélekbe öntött hajlam kívánata az, hogy az ember az igazság megismerése által szellemét a tudatlanság sötéttségétől és korlátozó bilincseitől megszabadítani igyekezzék; hogy értelmével a természet és az emberi élet rejtvényeibe behatolni törekedjék; hogy az isteni gondviselést utánozva, előre számító észszel, ne vakon, hanem bölcsen és körültekintéssel haladjon élete pályáján és még csak jövőendő célja után lásson. Az is egy ily ösztön természetes és illő nyilvánulása, ha az ember a természet és az ebben elrejtett erők célszerű uralma és fölhasználása által élete nemesítésén és szépítésén, saját természetes gyengesége és gyámoltalansága kipótlásán fáradozik. Hasonlag nemes törekvés, ha magasabb, érzék- és természetfölötti világban keresi korlátolt ismerete és működési ereje fokozását. Hogy azonban e hajlamok kielégítése rendezett és gyümölcsöző legyen, az értelemnek kell az emberben a vezérszerepet vinnie és a kielégítés céljait s eszközeit meghatározni; az értelem pedig mint legfőbb vezérlő hatalmasságot, az isteni gondviselésbe vetett hitet tartozik világosság gyanánt követni, s e hitet az ember akarátának is szakadatlanul, mint zsinórmértéket kell kisérnie, hogy ama célokat az Isten által megállapított világgal ellenkezőleg ne tűzze ki.

De a bűnbeesett ember szívében másfél e hatalmaságok is rejtőznek, melyek az ő benső és külső életét idomítani és kormányozni akarják; az elme és az Isten akarátának hódoló akarat jármát viselni nincs kedvök.

Az ő heveségök az ész haladását — a megismerés ösvényén lassúnak tartja; az ő mértéktelenségeket a célok, melyeket az ész és az általa vezetett akarat a természetfölötti uralomban és annak élvezetében kitűznek, ki nem elégítik; az isteni világrend rajok nézve elviselhetetlen békó. Az emberi szív rendetlen szenvedélyeiről van szó. A mennyiben ezek túlnyomó hatalmokkal az emberi szellem imént elősorolt nemes hajlamait téves irányokba terelik, és azon hamis célok és eszközök felé hajtják, melyekről a babona lényegének vizsgálásánál szólottunk: keletkezik a babona és annak gyakorlati nyilvánulása a jóslás és a bűbájosság főalakjaiban. Az isteni kinyilatkoztatás az említett rendetlen szenvedélyeket a háromféle gonosz kívánságra, mint forrásra és főalakokra vezette vissza. Tagadhatatlan tény, hogy minden babona vagy az ész kevélységének, vagy a szemek, vagy a test kívánságának állott szolgálatában. Céljaiban és hatásaiban világosan elárulta eredetét. Ekkép magyarázható meg azután a babona kiirthatatlan életereje és tenyészése a keresztény társadalom kebelében.

A kereszténység sem képes az ő „igazsága- és kegyelmével“ az ember vétekre hajló természetét teljesen átalakítani; ámbár minden gyámoltalansága és gyengesége legyőzésére megadja neki a kellő eszközt. De a véték hármasságának gyökere az ember szívéből teljesen soha ki nem pusztul; a „bűn ő-embere,“ mint az apostol mondja, folyton újból föléledhet és uralomra juthat. És a mi az egyes emberre nézve lehetséges, az egész nemzetekkel is megtörténhetik; hatalmukban áll magukat Krisztus igaz tanának és kegyelmének befolyása alól elvonni és ismét a tévely és a bűn szolgálatába állani. Igen, az ellentét az „ó“ és „új“ ember között a keresztény társadalomban többé-kevésbé mindig fenn fog állani; mint az egyes ember, épúgy a társadalom is, mindig csak folytonos küzdés és harc által fog a tévely

és a bűn, az ember természeti romlottságának befolyása fölé emelkedni; és ennél úgy, mint annál győzelem és vereség, haladás és maradás sok ízben fogják egymást fölváltani. Így fognak hasonló gyökérből a babonaság új csemetéi is fakadozni.

Találólág jegyzi meg e tárgyról Wu l k e: „A keresztény népek életébe még beviláglik a pogányság, az egyesekébe pedig“ a vétek „rég, természeti“ embere; a pogányság a kereszténység által világtörténetileg legyőzött, összeomlott templomainak romjait keresztény talajon hagyta. A babonaság a még életben levő pogány vallástól az által különbözik, hogy nincs benne egység, nincs rendszer, nincs rendezett életerő; hanem a fensőbb életformába élősködve belopódzik és azt, mint a gomba, ellepi. A megnyesett törzs már csak gyengén hajt gyökeréből cserjenemű csemetéket, korhadt derekából pedig buján termi a fagombákat. Az embernek még ki nem ölt természeti vétkes hajlama az ily kinövéseknek termékeny talaját képezi és a fensőbb vallás legszentebb dolgait örömet meríti a pogány fölfogás zavaros vizébe, mint midőn az izraeliták Jehova gondolatát az arany borjú által magukhoz közelebb akarták hozni és az isteni segítség fenséges jelképét, az érc-kígyót bálványává tették.“¹⁾

Ha pedig előbb azt mondtuk, hogy a bűnbeesett ember természetes vaksága és tudatlansága s az isteni gondviselésben és saját akaratbeli szabadságában való hitetlensége, vagy hogy végre a sokistent valló pogányságban az Isten megismerésére vonatkozó egész tévedése szükséges, előzmény és föltétel arra, hogy a babona a vétkes akaratból kicsirázzék: akkor csakugyan minden közelebbi vizsgálódás nélkül láthatjuk, hogy ez a föltétel a keresztény társadalomban is min-

— ¹⁾ Wuttke: Der deutsche Volksaberglaube der Gr.egenwart. 2. kiad. 1869. 6. 1.

dig megvolt. Tudatlanság, könnyenhivőség az egyik, öntudatos hitetlenség a másik oldalról: ezek azon hatalmasak, mint minden egyes esetben kimutatható, melyek a babonaság fönmaradását és befolyását föltételezik.

Maga a hitetlenség természetesen nagyon idegenkedik e viszony elismerésétől. Tudjuk, mily örömost kérkedik azzal, hogy ő a „fölvilágosodás“ szolgálatában áll, és hogy ennek világánál a babonaság sötétségét az emberiségtől elüzi és távoltartja. Később erre is visszatérünk. Egyelőre elég legyen arra utalni, mennyire képtelen volt a modern hitetlenség ezen kérdésére azt a ténnyt elhárítani vagy távoltartani, hogy valamint az ó-korban a babonaság“ a legnagyobb műveltség' és fölvilágosodottság idejében is a pogány istentagadás elválaszthatatlan kísérője maradt, hasonlóképp az újabb és a legújabb babonaságnak is legszamosabb és legbuzgóbb követője nem az igazán hívő keresztények soraiban, hanem azokban a körökben volt, melyek a hit helyét az úgynevezett műveltségnek vagyis fölvilágosodottságnak, azaz újabb bölcséleti rendszerek vallásellenes véleményeinek engedik át. ¹⁾ Halljuk e tárgy felől is a kevéssel előbb idézett protestáns tudóst: „A tudományos képzettség,“ így szól W u t t k e, „mely a városokban egy század óta elterjedt, némely babonát mindenestre megsemmisített és az észelvi fölvilágoso-

¹⁾ „A mint néhány év előtt a fonák vallási és politikai fogalmak és nézetek hazájából, Amerikából az asztaltáncoltatás és szellemkopogás, stb. garázdálkodása a mi különös fölvilágosodottságáról híres Európánkba jött, itt csaknem mindenütt tárt karokkal fogadták és forró szeretettel ölelték át. Épen a művelt, a modern fölvilágosultsággal eltelt világban talált termő talajra a tengerentúli badarság. Hosszú éjeket, a drága időt, a legritkább türelmet és kitartást áldozták ezen, mint hitték, korszerű kísérletnek és azoknak eredményét a modern műveltség legtekintélyesebb képviselői örömtől ragyogó arccal és büszke öntudattal drága pénzért hozták nyilvánosságra a kevésbbé művelt közönség részére a legolvasottabb lapok hasábjain.“ Fehr, Der Aberglaube und die katholische Kirche des Mittelalters. 8. 1.

dás az egyszerű vallásos hit segítségével a nép babonáinak nagy részét is eltávolította; tévednénk azonban, ha azt gondolnók, hogy ez a keresztény hittel is ellenkező áramlat a babonát saját körében gyökerestül kitepte. Az árvíz helyén a növényélet ki nem hal, hanem más alakban jelenik meg. Hisz azt a fölvilágosodási irányt, mely a szellemet maga a természet fölé emeli, már fölülmulta a durva természetelviség (naturalismus), mely nemcsak számos pontban érintkezik a népben uralkodó babona alap gondolataival, hanem ezekben épen önmagára ismer, mert egész lényegében van valami pogány irány, miután tagadja a szent, végtelen és mindentudó Szellem hatalmát. A tapasztalás igazolja ezen mondást: a babonát egyedül a keresztény műveltség semmisíti meg, nem pedig a kereszténységen kívül eső vagy ellene törő haladás; és a hol nem a keresztény hit uralkodik, ott a hitelenséggel párhuzamban a babonaság is elhatalmasodik. E kettő mindenütt karöltve jár; és valamint a nép babonaságát csak a keresztény vallás ismeretének hiánya tette lehetségessé, épügy a műveltebb körökben is a hitelenség az a termékeny talaj, melyből a babona csakhamar buján előtör. A mi nem keresztény, az lényegében pogány, és a pogány vallás babona; a leghiteltebbnek is van hite, és ez épen azért babonaság ... A napok válogatása a műveit körökben is nagyon el van terjedve, és ismerünk nem egyet, ki az egész évben egyetlen ünnepnapot nem ismer, de a világért rá nem állna, hogy pénteken valamely dologba fogjon vagy útra keljen; asztalnál a tizenhárom számtól és a megigézéstől egész Németországban épen a műveltek félnek leginkább; és ezernyi azok száma, kik Krisztus Urunk és a próféták jövendölései fölött nevetnek, hanem a kártyavető asszonyok jóslásának hitelt adnak; és olyanok, kik Üdvözítőnk csodás gyógyításait a regék sorába számítják, de a hóhérok- és juhászoknál keresnek csodás gyógyi-

tást. Sok nagy városban, mely épen egyház- és hitel- lenes irányáról hírhedt, a kártya vető asszonyok a legszebb keresetnek örvendenek s némely „szabadelvű” szatócs és nagyobb kereskedő boltjára titokszerű jeleket tesz, vagy boltajtáját reggel friss olajjal keni be és sokat ad arra, hogy az első pénzt mindennap fiatal személytől kapja; sőt ismerünk oly szabadelvűeket, kik üzleti sétájukról tüstént visszatérnek, ha legelőször öreg asszonynyal találkoznak. Egy ily című könyv: „Ki akar házasodni rokonszenvet keltő eszközzel, mely által mindenki viszonsszerelmre tehet szert” (Berlin, 1858.), egy év alatt három kiadást ért; „Sohn művészete, mely által a tenyérből, az ujjakból és a körmökből az élet tartama, stb. pontosan meghatározható,” 2 kiadás (1859), három év alatt 15,000 példányban kelt el Ily műveket nem annyira a tulajdonképeni „nép” olvas, mely legfőleg az ő álmos- és jóskönyvét vagy a csi-ziót vásárolja pár garason, hanem a műveltebbek. Meglepő, mily lavina gyorsasággal növekedett az utóbbi években az ámitó botorságot ápoló irodalom; az pedig még meglepőbb, hogy a német könyvkereskedés ily önválasztotta szégyenfolt által magát annyira lealacsonyítja. Az Óceánon túl is, hol a fölvilágosodást sem miniszter, sem felvigyázó nem akadályozza, New-Yorkban 1858-ban 26 jósnő üzte nyilvánosan mesterségét és tekintélyes jövedelmük volt

A csodaorvosok, hóhérok, a juhászok stb. legkiterjedtebb és legjövödelmezőbb működést a nagyvárosokban és a művelt körökben gyakorolnak. Egy nagyon buzgó rendőrségi tisztviselő Bajorország egyik tekintélyes városában hivatala kezdetén egy hóhér ellen, ki kiterjedt csodás gyógyítási működést fejtett ki, törvényszéki vizsgálatot rendelt; a dolgot botrány kikerülése végett abban kellett hagyni, mert kiderült, hogy sokan olyanok kerestek nála segílyt, kik magas társadalmi állást foglaltak el. A fölvilágosultságot ter-

jesztő hires Bahrtdt K. F., miután hivatalát, mint leiningeni általános superintendens, kénytelen volt elhagyni: a leiningeni herceghez visszaírt, kérve, hogy küldjön utána egy kéziratot, melyre ő kimondhatatlanul sokat ád, s melyét a kéményben rejtett el; keresték, meg is találták: Faust Höllenzwangja volt!¹⁾

Tehát a német közmondás: „Hol a hitelenség a háziúr, ott a babonaság is kinyitotta maga előtt a hátulsó ajtót,“ a mi időnkben is bebizonyult. És ez természetes. „Ha az ember hitre és vallásra van teremtve, ha ezeket gonosz könnyelműséggel magától eldobja, elvesztette az élet zavaros tengerén a valódi iránytűt, hajótörökként tévelyeg azon ide s tova, és bensejének meghasonlásában csalfa rémképekhez ragaszkodik.“²⁾

„Az ember az igaz hit megfogyatkozásával, hogy kitörölhetetlen vonzódását az érzékfölötti viszonyok iránt kielégítse, rémképeket keres, melyeket a csalfa képzelem, mint a hit helyettesítője, teremt. Hogy az elviselhetetlen ürességet, melyet a tobzódó érzéki gyönyör eloszló mámora hátrahagy, némileg kitöltse, az ember e célból is a balhithez és képzelme földiszített oltáraihoz menekül. Kiváló például szolgál erre a megvénhedt, erkölcsileg elfajult Róma, mely minden fensőbb fényt nélkülözve hitelenség és babonaság, érzéki mámor és bűbájosság között addig hanyódott, míg végre megdőlt.“³⁾

Eddigi fejtegetéseinkben az ember bensejében rejlő okokat és feltételeket igyekeztünk előadni, melyeknek a babona eredetét és a jelenkorig való fönmaradását köszöni. Az utóbbi tekintetben a modern hitelenségnek kiváló helyet kellett adnunk. Nem vág föladatunk körébe közelebbről föltárni a modern vallástalan világ-

¹⁾ W u t t k e u. o. 455. 1. U. o. 176. 1. „Faust's dreifacher Höllenzwang,“ című varázskönyvéről is bővebben szól.

²⁾ F e h r, u, o, 2. 1,

³⁾ F u c h s: „System der chr. Sittenlehre“ 266. 1.

nézet külső okait és fejlődési történetét. De azt el nem mulaszthatjuk, hogy röviden még egy jelenségre ne utaljunk, mely különösen az újabb időben a babonáság terjedését legközvetlenebbül és csaknem hihetetlen mértékben előmozdította. Ez az *üzérkedési* szellem, mely az uralkodó babonáságot vagy a társadalomban folyton föltalálható hajlamot a babonáságra kiszákmányolja. ¹⁾

Az üzérkedés két alakban lép föl: az irodalomban vagyis a könyvkereskedésben és a babona gyakorlatát közelebről érintő vásári üzelmekben. Ezek sok faja általánosan ismeretes. A napi lapok szorgosan öröködnék a fölött, hogy a közönség az ily dolgok iránt figyelmét és érdeklődését el ne veszítse. Mindennemű irodalmi termékek, népszerűek és tudományosak, röpiratok és vaskos kötetek foglal koznak a babonáság minden nemével. A szellemidézés (spiritismus) kivált Franciaországban, Angolhonban és Amerikában nagyon kiterjedt irodalommal bír. ²⁾ Azonban a legjövédelme-

¹⁾ Ez a hatalom előbb is, a pogány ó-korban úgy, mint a keresztény időben, hasonló irányban működött. Mi azonban fejtegetésünkben a jelenre szorítkozunk, mert bővebb vizsgálódás nagyon messzire vezetne.

²⁾ „Egyedül Amerikában évenként 100.000 könyv és füzet kel el, mely a szellemidézésről szól; Angolországnak a szellemidézés tárgyában megvannak a maga heti és havi lapjai („The Spirituálist”, „The Médium and Daybreak, The Spiritual Magazine”); Ausztráliában is vannak e mozgalomnak követői és Melburneaban már keletkezett e tárgyban lap is („The Harbinger of Light”); Francia- és Olaszországban szintén vannak ily lapok (pl. Flórencben, l'„Aurora della Scienza spirituale”) és 1874 óta Németországnak is van spiritistikus irányú havi közlönye „Psychische Studien,” cím alatt. Az orosz császári államtanácsos, Aksakow Sándor gondoskodik annak kiadásáról „több német és külföldi tudós szíves közreműködése mellett;” valamint ez a férfiú már előbb is szorgalmasan azon fáradozott, hogy az angol, amerikai és orosz irodalomból a szellemidézésről szóló termékeket Németországba bevigye és könyvtárt alapítson ily névvel: „A spiritualismus könyvtára Németország számára.” A „Psychische Studien-t” nagyrészt a külföld tartja fönns az amerikai és angol sajtóból a spiritismus fő mozzanatait hozza. Azonban mégis sikerült Lipszében egyletet alakítani ily névvel: „A szellemkérdés alapos megvizs-

zőbb üzleti ágat képezik a közönséges jóslásra és bűbájosságra vonatkozó iratok, a bűbajos könyvek, a rokonszenvet keltő szerekről irt utasítások és más ilyfélék. Főnebb Wuttke után már néhány ilyent főlhoztunk. Ugyanő tárgyunkról ezt a megjegyzést teszi: „A juhászok bölcseségébe vetett hitet egyúttal a gyalázatos, népünk műveltségét sértő könyvüzérkedés is hatalmába vette, mely, fájdalom, nem rosszul számított; pl. „Az öreg Tamás juhász titkos és rokonszenvet keltő szereit,“ 1858. s a következő években (Alt ona, kiadóhivatal), mely mindenféle ámitó rendelvényeket tartalmaz a fényképek, az olajmáz, az illatos gyertyák, a papagájtanítás felől és sok más badarságot ad elő; a nyolc kötetes mű néhány év alatt 40.000 példányban kelt el.“ !) Különösen katolikus köröknek szánt fércmű az úgynevezett „R o m a n u s b ü c h l e i n ,“ melyben az élet minden kigondolható eshetőségére és minden veszedelem, megigézés, betegség, tolvajlás, ellenségek, az ütközetben történt elfogatás stb. ellen meg van határozva a megfelelő varázsszer és a megkívántató igék; hozzá bevezetésül elő van adva az is, „miként kell botot nyesni, hogy azzal bárkit megverhessünk, akármily távol vagyunk is tőle.“ Elég szemtelenül elő van benne adva az is, miként kell mindezt a teljes Szentháromság nevében alkalmazni. 2) Egy másik varázskönyvnek ez a címe: „A l b e r t u s M a g n u s megőrzött és jóváhagyott rokonszenves és természeti e g y p t o m i t i t k a i ember és jószág számára stb. 3 részben; Braband (!) 183Q.“ A második kötet előszavában, mint W u t t k e előadja, arra, ki a könyvet utánnomatja, örök átok és kárhozat van mondva, „mert ez a könyv Isten ortal-

gálására alakult egyesület,“ melynek tagjai azonban nagyon csekély számmal vannak (1874-ben csak 25 résztvevője, de egyúttal 300 kíváncsi, vajtakozó látogatója volt).“ Stimmen aus Maria-Lach, X. 5, 509. 1.

1) W u t t k e , u. o. 139. i.

2) V. ö. W u t t k e u. o. 178. 1.

mába van ajánlva és át van adva a teljes Szentháromságnak, hogy az örködjék felette és szent Mihály főangyalt a könyv védőjévé és őrévé tegye;“ erre újabb átok következik a rablóra, ki „a jogos kiadót kenyerétől megfosztja,“ nyugta se éjjel, se nappal ne legyen, sem ezen, sem a más világon; „erre segítse őt az Atya, a Fiú és a Szentlélek.“¹⁾ Végre még fölemlítjük: „A valódi t u z e s sárkány, vagy uralkodás az égi és a pokoli szellemeken, a föld és a levegő hatalmasságain. N e g y e d i k kiadás, Ilmenau, 1850;“ mint W u t t k e mondja, „az újabb kor legszemtelenebb könyvtermékeinek egyike. A könyv azt hirdeti magáról, hogy „végtelen fáradtság és egy egész emberi élet legmélyebb tanulmányainak eredménye; a szerző földi élete egész idejét és teljes erejét ez óriási munkának szentelte;“ — ugyanis nem más akar ez lenni, mint kivonat Salomo 20 fölió-kötetes „nagy könyvéből,“ mely már nagy ritkaság és mely gyakran lapszám szerint van idézve.“²⁾ Hogy sok esetben mily kárral járnak az ily irodalmi termékekben előadott tanok és utasítások, nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Csak két példát hozunk fel, melyeket annak idején a „Fliegende Blätter aus dem rauhen Hause“ beszélt el. Egy ember, így szól az eset, egy úgynevezett p l a n é t a következtében háromszoros gyújtogató lett. Ezek a planéták nyomtatott cédulák, melyek az illető hónap fölirata alatt jó és rossz jövendöléseket tartalmaznak az abban születettekre nézve; ezeket nagy vásárok alkalmával a legveszedelmesebb gaznép árulja. A mi bűnösünk, mint fiatal ván-

¹⁾ W u t t k e u. o. 178. 1., ki hozzáteszi: „És ez ki van nyomtatva, és pedig Németországban, — oly időben, mikor a sajtóbírák mindenhatók voltak, mikor a vizsgálatkor a hatalmas vörös ceruza minden nem tetsző politikai nyilatkozatot irgalmatlanul áthúzott. Oly sajtóbíróság, mely ilyenmő istenkáromló arcátlanságot, melytől ez a könyv hemzseg, eltűr, maga fölött hozott ítéletet.“

²⁾ W u t t k e u. o. 178. 1.

dorló esztergályos legény ily cédulát vesz magának. Harminc éves korában súlyos betegségbe esik; ez a jövendöléssel megjegyezik és a hamburgi kórházból való elbocsáttatása óta a boldogtalan cédulát talizmánul tekinti. A segédi és mesteri állásból származó legkitűnőbb bizonyítványok dacára nagyon valószínű, hogy e cédulát már saját *i s t e n é n e k* tekinti, kihez szükségében fordul. A mint betegség vagy más házi szerencsétlenség keresetében háborítják, cédulájában olvas és azt találja, hogy szerencsését tűz által vagy tűzben találja föl és haladék nélkül gyújtogatóvá lesz, a mi a helység lelkésze előtt megfoghatatlan, mert ő örömet társalgott vele, jólehet a templomban vagy az oltárnál gyéren vagy soha sem látta. — Egy jó módú parasztasszony kertjének fehérítő helyéről egy darab finom teher ruha elveszett. Hogy a tettést fölfedezze, a gyepepen látható lábnyom helyén levő füvet gondosan fölcspidesi és azt leforrázva a kéménybe függeszti száradás végett; erre a tolvajnak okvetetlenül meg kell betegedni és meghalni s így fölfedeztetnie, mert *ix* falu nem nagy, a tolvaj pedig bizonyosan oda való. Azonban a fű teljes kiszáradásáig senki más nem hal meg, mint a meglopott saját egyetlen leánya, ki a mondott tolvajlás óta nem gyógyul föl és gyorsan elhervad. Az anya a gyászév lefolyása után elhatározza, hogy leánya némely ruhadarabját használni fogja; a szolgáló fölnyitja a sértetlenül őrizett ládát és megtalálja — az ellopott fehér ruhát. A boldogtalan anya szerencsétlen kíváncsiságáért még most is az örültek házában bűnhődik. ¹⁾

A babonaságra vonatkozó üzlet másik fő ágát is világosítsuk meg néhány ténynyel. A *j ó s n ő k* jövendelő üzelmeiről már fönebb volt szó. Az ó- és az új-világ némely nagy városának újságai szünet nélkül

¹⁾ *W i c h e r n*, „Fliegende Blätter aus dem rauhen Hause” stb. Második sorozat, 1845. 92. l.

hoznak ezen üzletágról jelentéseket. A babona művésze és gyakorlata e szerint nagyon sokféle és jövedelmező. De más tények is mutatják, mily kecsgetető a bűbájosság és a jóslás csalfa játéka a legtágasabb körökre nézve. A rendőrség 1859-ben Berlin közelében egy személyre akadt, ki szerelmi italok készítésével foglalkozott és ebből naponként több tallér jövedelme volt. — Egy berlini kereskedés 1869-ben menyegzői ingeket ajánlott azzal a megjegyzéssel, hogy általánosan ismeretes, hogy azok, kik ezen ingeket hordják, boldog házasságban élnek. ¹⁾ Kevéssel ezelőtt a waringtoni rendőri törvényszék előtt Angolországban egy házaspár állott egy 84 éves nőnek, ki életét jóslással tartotta fenn, állítólagos bántalmazása miatt. A panaszos nő a védő ügyvéd nyilatkozata szerint boszorkányság hirében állott és sem felnőttek, sem gyermekek nem voltak rábíráhatók, hogy mint tanúk a törvényszék előtt megjelenjenek, mert félték a megigézéstől. ²⁾

Valódi amerikai életképet hozott az „A m e r i k a” múlt évi aug. 9-iki heti kiadása a s z e l l e m i d é z é s felől ³⁾: „A jó New-York városban sajátságos egy házaspár élt. Flint úr és Flint asszonyság egyaránt összeköttetésben álltak a szellemekkel és ebből egyaránt jövedelmet csináltak. Azonban nem rég bizonytalan okból hajba kaptak és Helen asszony férje ellen Vc'tló pert indított. Hogy férjét a törvényszék és a közvélemény előtt teljesen tönkretégye, ennek üzleti levelezését hatalmába kerítette és a közönség elé tárta. Flint ur ugyanis időnként minden vagyonos és rangbéli személyhez, kinek nevét kitudakolhatta, a következő körözvényt küldötte: „Én egy szellem örködése alatt állok, ki ismét másokkal áll összeköttetésben és nekem

¹⁾ Mind a kettőt W u t t k e beszéli el u. o. 343. 458. 1.

²⁾ Kölnische Volkszeitung 1876, 261, I. sz.

³⁾ Közölve volt a „Stimmen aus Maria-Lach“ban, XI, 5. 588. 1.

elmondja azt, a mit azok vele közölnek Én magam ily esetekben öntudatlan állapotban vagyok, de kezem jobbra balra jár. A szellemeknek szóló leveleket gondosan le kell pecsételni és az illető egyénre címezni Ehhez egyúttal úgy a szellem, mint a küldő teljes ne vét hozzá kell tenni. A kérdést röviden, világosan és határozottan kell előadni. A küldő minden levél mellé csatoljon két dollárt és egy 3 centimes levélbélyeget.“

Flint egészen véve mintegy 10.000 ily két dolláros levelet kapott. A hozzá fordulókat két harmada tanácsot kér üzleti ügyeiben. Így Brennen Mihály Astoriából elhunyt atyjától fölvilágosítást kér a felől, mi lett bray-i birtokából. Proctor H. György Gloucesterből Massachusettsben a szellemi országban levő Vilmos testvérétől utasítást kér, hogyan állíthatna elő és hogyan terjeszthetne új hajnövesztő szert. Key K. Marshall elhunyt rokonától, Key J. Th.-tól fölvilágosítást kér, vajjon a gyapot ára esni fog-e? Kitűnő politikusok is kértek tanácsot a túlvilági szellemektől Flint közeg által. Így Emendorf Vilmos kérdezi elhalt anyjától, elfogadja-e a képviselőjelöltséget, és ha elfogadja, megválasztják-e? Pierrepont Edvárd, előbb főügyész, most az Egyesült-Államok küldöttje Londonban, 2 dollárral Flint uramat arra akarta bírni, hogy számára rokonságáról egy nemes brit családdal a szellemektől tudósítást szerezzen. Metaphysikai fölvilágosításért 2 dollárt kevés fizet. De mégis Thayer E. Henrik kérdést intéz meghalt nejéhez, boldog-e a más világon és nem kívánkozik-e vissza a földre? És Weston Horace Bostonból elhalt barátját kéri, mondja meg neki, vajjon halála pillanatában öntudatánál volt-e, tetszik-e jelen állapota és kívánja-e a pálinkát? . . .

A cikk írója végül megjegyzi: „Miótan a feleletet, melyeket Flint ur a hozzá intézet kérdésekre a szellemek nevében adott, felesége nem közli, az ő „kinyilatkoztatásainak“ mivoltáról biztos ítéletet nem

hozhatunk. Azonban, legalább nekünk úgy tetszik: már az általunk vázolt kérdések sem nélkülözik a műveltség-történeti érdeket. A mi „fölvilágosodott“ korunk mosolyogva rázza fejét, ha elbeszélni hallja az elmúlt századok „boszorkánypereit“ oly asszonyokról, kik nyervágy vagy más okokból összeköttetésbe óhajtottak lépni a szellemi világgal. Hát mi mást cselekszenek ma ezek? Es a mi még több, ezek nagyobb része nem a „gyöngéd,“ hanem a férfinemhez tartozik. Abban a sötét korban csak egyesek, azok is az emberiség söpredéke voltak, kikre minden értelmes ember iszonynyal és megvetéssel tekintett. És manapság? — Flint uram csak egy közeg és ilyen az Egyesült-Államokban középszámítás szerint van még 900. Ha éhez az egyhez összesen 9000, tehát évenként mintegy 3000 spiritistikus kérdés érkezett; akkor az ily kérdések száma az Egyesült-Államokban évenként nem kevesebb mint 2 millió. Tehát az Egyesült-Államok népességének csaknem huszadrésze a spiritismusnak hódol, legalább is oly bizalommal, hogy a fölvilágosításokért indíttatva érzi magát pénzt áldozni! Iszonyú és mégis nagyon tanulságos örvény ez, melybe „művelt“ kortársaink ezrei buktak. Jól meggondolva mondjuk: a mi „műveitjeink.“ Mert a ki legalább is olvasni és írni nem tud, az csak nem háborgatja a Flint-féle bandát levelekkel. Az ő, egyszerű és mégis oly észszerű hitet, melyet a genezárethi halászok hirdettek, kinevetik, de e helyett a leggyalázatosabb szédelésbe keverednek.

Az utóbbi kifejezés teljesen jogosult. Úgy látszik, hogy e tekintetben is mindig új és új igazolást kell nyernie a régi mondásnak: *mundus vult decipi.* A legnyilvánosabb, sok esetben törvényszékiileg is bebizonyított csalás, mely a babonaság ezen üzelmével össze van kötve, a közönséget nem óvja meg attól, hogy mindig újból hálójába ne menjen. Szabad legyen ez állításunkat két példával megvilágítanunk.

Bostonban egy szellemidéző, a szellemi ország postamestere név alatt, mint magát határozottan és nyíltan nevezi, több év óta leveleket közvetít élők és holtak között, darabját egy dollárért. A feleletet maguk a szellemek mondatolják neki. A halottak arcképéről is gondoskodik, mely képeket magában a szellemek országában rajzolják; különben postási hivatala szerfölött jövedelmező. Nemrég egy pap általa egy szellemi árával összéadatta magát, ki neki a közvetítő által arcképét is elküldte, és a pap annyira ment, hogy azt templomában fölfüggesztette. De később a nagyon is anyagi festő, ki a szellemek képeit festette, igen nagy igényekkel lépett föl, mire a dologból csinos pör támadt. ¹⁾

Olvasóink közül kétségkívül még többen emlékeznek, mily szégyent vallottak a D a v e n p o r t testvérek, midőn 1865-ben Parisban szellemidéző szédelgésüket árulni akarták. De még rosszabbul járt a szellemek leg-híresebb közege, H o m e ú r 1868-ban Angolországban. A napi lapok e tárgyban a következőket adták elő. Egy gazdag angol özvegy Home úrnak jelentékeny összeget adott, hogy ennek közvetítése által elhunyt férje szellemével beszélgethessen. A hölgy a szellem szavát követve, a lélekidézőt fiául fogadta; ennek javára végrendeletet készített és ezenfölül, hogy Home várakozását megkönnyítse, 65,000 font sterlingnyi érték-papírt tett részére folyóvá. Szerencsétlenségre az özvegy örökösei, miután a dolog már ennyire jutott, más közeg által idéztették a meghalt lelkét. Ez úgy nyilatkozott, hogy az özvegyet Home ördögi család martalékává tette, és hogy az ügyet a törvényszék elé kell vinni. Az özvegy férje ez utolsó akarására hajolni köteleységének tartotta. Home ú r a pertől megijedve, oly egyezkedést ajánlott, melynélfogva ő a már kapott

¹⁾ „Leipziger Zeitung,“ 1859. jan. 14. Közli Wuttke u. o. 458. 1.

pénzen felül csak 30,000 fontnyi szerény összeget kíván. A nő az ajánlatot nem fogadta el, és így történt, hogy Angolország főtörvényszéke 1868. május i-én a hires közeget az egész „csalás útján szerzett“ összeg visszadására ítélte. Az alkancellár ez alkalommal következőleg nyilatkozott a szellemidézéről: „Ez époly veszélyes, mint botor rendszer, mely egyrészt alkalmas arra, hogy gyöngye, hiú, babonás, együgyű emberek képzelő tehetségét elámítsa, másrészt pedig, hogy az iparlovagoknak jó szolgálatot tegyen.“ *)

Az utóbb említett példák legalább némileg azt is megfejtik előttünk, hol kell a babonáság némely különös alakjának eredetét és a keresztény társadalomban való fönmaradásának alapját keresnünk. Úgy tünnek ezek föl, mint egy állítólagos „titkos művészet és tudomány“ műve, — valóságban pedig nem egyebek, mint gyümölcsei az emberi lélek tudatos odahajlásának a keresztényellenes világnézethez, mely az isteni gondviselés helyébe az emberi szív és a szenvedélyek önkényét, a földi dolgok és összefüggések világos és alapos ismerete helyébe a képzelem vagy az ördögi szemfényvesztés csalfa ködképeit helyezi. Sok esetben nem is kell a babonáság egyes alakjainak mélyebb felfogására vagy általánosabb elméleti meggyőződésekkel való összefüggésére gondolnunk; e megjelenési módok nagy része inkább csak úgy tünik föl, mint gyümölcse a legközönségesebb üzérkedésnek, mely a társadalom mindenkori gyengéit és tévedéseit, vagy a váltakozó csiklandozó mulatságoknak bizonyos körökben elkerülhetetlen szükségességét veszi számításba.

A babonáság ezen egész ágát újabban műbabonának nevezik, megkülönböztetésül a nép babonától, melynek éltető ereje a nép szokásaiban rejlik, és

1) A „Monit. univ.“ 1868. ápril 26. és máj. 7. és 27-ki száma után közli M a r t i n H. T h., „Les sciences et la Philosophie.“ Paris 1869, 449. lap.

egészen véve a pogányságból jutott a keresztény nép életébe. Továbbá az eddigi hitregei és népismeik vizsgálata alapján részletesen, sokszorosan kimutatták az összefüggést a babonáság még máig is főnálló alakjai és a pogány vallások s szokások között. ¹⁾ A természetnek, a szellemi világnak, az embernek és az előbbiekhöz való viszonyának pogány fölfogása, az istenek különböző tulajdonságaikkal stb., ezek képezik a sokféle babonáság sötétét, a keresztény nép előtt már régóta ismeretlen, alig sejtett háttérét. Innen a bűbajos napok és idők, helyek és számok; innen sok növénynek és állatnak varázslatra vagy jóslatra vonatkozó jelentősége és fölhasználása, innen a hit a bűbajos és jövendőmondó személyekben, a rokonszenvben, a szemmel való megverésben, az előjelekben, a megigézésben, innen számtalan más nézetek és szokások. Az itt elének szabott határt messze túl kellene lépnünk, ha a népies babonáságot, egyenként mivolta és eredete szerint megakarnók világosítani.

E helyett legyen szabad követnünk a véleményünk szerint teljesen találó rajzot, melyben Wuttke a babona két neme, a nép- és a műbabona közti általános különbséget feltüntette.

„A tulajdonképeni, a pogányságból átszármazott, magában a népben és a népből eredt n é p b a b o n á - tól lényegesen különbözik a babonáság egy, kívülről a népbe hatolt neme, mely teljesen idegen eredetű, és a népbabonával oly viszonyban áll, mint a műköltészet a népköltéssel; azt a bűvészeit értjük itt, mely különösen az araboktól, a zsidó rejtvényfejtőktől (kabbalisták) és a jóslás s varázslat neoplatonikus ápolóitól jött át keletről a keresztény nyugatra és a középkorban nagyon kiműveltetett, mely végső gyökereiben Egyiptomba és Indiába vezet, és míg a német

¹⁾ A német népbabonát illetőleg e tekintetben Wuttke gyakran idézett könyve bő anyagot tartalmaz.

„weisse Kunst“ név alatt inkább a gyakorlati természettudományba ment át, addig mint „schwarze Kunst“ a keresztényellenes, ördögi tért foglalta el. — Ez a titkos tudomány és gyakorlati, elméleten alapuló mesterség alakjában föllépő babona nagyban különbözik a nép babonától, és jólehet sokszorosan össze van vele keverve és gyakran elválaszthatatlanul össze van vele kötve, mégsem szabad szem elől tévesztenünk lényeges különbségeket. A bűbájosság mesterséges babonája, ha szabad e kifejezéssel élünk, egyes szellem terméke s öntudatos számításon és elméleten alapul, tévelygő, titokszerű tudomány eredménye, mindennütt számot bír adni arról, a mit elfogad és a mit tesz, azt rendszer szerint teszi. A nép babona ellenben teljesen a természet gyermeke, számítás és elmélet nélkül, ösztönszerűleg és öntudat nélkül származott a pogány elemmel vegyült népszellemből, nem tudja, honnan van, miért és hova tör, tökéletesen naiv jelleget visel magán, nem számít és nem állít föl rendszert, hanem egyszerűen hisz és cselekszik. Amannál a vélt éles elme találmánya és rendszere szerepel, itt az ismeretlen, a távol homályában elvesző eredet hittal elfogadott és föntartott átszármaztatása; ott neveket és híres férfiakat emlegetnek, doctorokról és bűvészekről szólnak, — itt csak egy tényről van szó, magáról a hitről és a varázslatról, melyet már az ősök is, mint valami ős hagyományt kaptak; ott Salamonról, Hippokratesről, továbbá dr. Fauszt-, Nagy Albert- és Paracelsus Theophrastusról, mint az emberi bölcsesség és a „híres művészet“ hőseiről szólnak; emitt szerényen juhászokhoz, kovácsokhoz, bábák- és öreg anyókhoz ragaszkodnak, s Salamonok s más doktorokról mitsem tudnak.

A különbség nem valami formai és külső, hanem az egészet alapjáig áthatja; és nem lehet kételkedni, melyik oldalon van több észszerű tartalom, mélyebb értelem, nagyobb igazság; a nép babona e tekintet-

ben tagadhatatlanul sokkal magasabban áll a másiknál. Valamint egész népek szelleme talán sohasem téved annyira, nem sülyed oly melyre, mint egyeseké; valamint amaz általában jobban megőrzi az egészséges érzéket és Ítéletet ott, hol egyes túlcspongó szellemek az értelem és az észszerű ítélet teljes felforgatásáig mennek: épugy a népbabona is, habár öntudatlanul, sokkal jobban megőrizte az észszerűséget, a józanságot, mint az a „művészet,“ mely jólehet csillogó köntösében és megragadó fényével sokkal csábítóbban lép föl, azonban már az első kísérletnél nem nyújt egyebet üres álarcnál, míg a sokkal szerényebb népbabona az észszerűségnek legalább s e j t e l m é t többnyire meghagyja. A l e g n a g y o b b képtelenség a szellem bármely működési körében sohasem a népből indult ki, hanem a tanultaktól és azoktól, kik önmaguk előtt bölcseknek látszottak; és így van a népbabona is: képtelenség tekintetében távolról sem éri el azt a pontot, melyen a tanultaktól és a „műveltektől“ származott babona áll; suum c u i q u e.“¹⁾

¹⁾ Wuttke u. o. 7. 1.

III. Fejezet.

Minő az egyház magatartása a babonával szemben? Főlöszleg fáradtság volna arra utalnunk, hogy igen sokan úgy szeretik az egyházat föltüntetni, mint a babona legkiválóbb terjesztőjét. Nem vádolhatjuk az anyagelviséget jogtalanságról, midőn ezen gyanúsítás által saját keresztény- és észellenes világnézetét akarja jellemezni. Valóban ha az anyagelviség igaz és jogosult, akkor a kereszténység a legsötétebb babona, vagy helyesebben csupán képzelődések és ellenmondások szövevénye. Ugyanezt válaszolnék, ha ti. mindenistenítés (pantheismus) táborából hangzanék e vád az egyház ellen, vagy ha ugyanez az észvállás (rationalismus) részéről történék. Ha nincs lényeges különbség Isten és a világ között, vagy a Teremtő nem képes valódi élő viszonyba lépni az emberrel, akkor a kereszténység bizonyára pusztá találmány és akkor nem volna esztelenség, ha a kereszténység követését a babona legtökéletesebb fájának neveznök. De oly körök is hangoztatják e vádat, melyek keresztényeknek szeretik magukat nevezni. E helyen ezeknek vagyunk adósak a felelettel.

Az egyház esküdt ellensége a babonának és csakis ő képes ellene sikeresen harcolni. Valamint eddig, úgy ezután is küzdeni fog az egyház a babona ellen hitének teljes erejével, egész életével, tudományával és törvényhozáásával.

Az egyház hite azon mennyei fény, mely lehetővé teszi az emberi észnek, hogy legszélesebb áttekintést nyerjen már itt a földön az élet talányairól, a lények eredetéről, összefüggéséről és végcéljairól. Ezen hit nem tűri meg, hogy az erkölcsi vilárend két alaposzlopának . az isteni gondviselésnek és az emberi szabad akaratnak tényei kiveszszenek az ember ismerő és megfigyelő tehetségéből; ez által meggátolja azt, hogy az istentagadás vagy észzelviség felé hajló világnézet azon félhomálya tért foglaljon, mely a babonának alapja és föltétele volt minden időben. A természetfölötti élet pedig, melyet az egyház tagjaiban ébreszt, a leghatározottabban küzd azon sötét hatalmak ellen, melyek a bukott ember szívében tanyáznak és igyekeznek őt a bűn szolgálatában megtartani. Ezekben küzdi le az egyház azon indító erőket, melyeknek segítségével a babona a tudatlanság és hitetlenség gyökeréből fölsarjadzott. Továbbá ezen természetfölötti élet az emberben táplált világosság és erő folytán a leghatalmasabb és legszükségesebb védelmet nyújt az ördögi hatalom kísértései ellen.

Midőn ezen egyszerű, a keresztény felfogás szempontjából annyira világos igazságokat kimondjuk, az általunk szemügyre vett köröknek csak új alkalmat adunk az ellenmondásra. „Az egyház előmozdítja a természetfölöttiben való hitet, korlátlan uralomra segíti azt és ez által kezére dolgozik a babonának!“ Az bizonyos, hogy az egyház előmozdítja a természetfölöttiben való hitet, miként semmiféle más hatalom a földön. A természetfölötti úgyszólván életeleme. Ő maga egész lényegében eredetére, végcéljára, tevékenységének lényeges eszközeire nézve teljesen természetfölötti jelenség; mindezen említett viszonyokban közvetlenül és kizárólag az isteni bölcsesség és mindenhatóság műve. Nemkülönb az alapját és föltételét képező isteni művek és kinyilatkoztatások, melyekből, mint az emberiségbe ol-

tott isteni csirából fokunkint növekedett fel, teljesen természetfölötti jellegűek, Istennek közvetlen nyilatkozatai az emberhez, közvetlen isteni hatás az emberre. És mindezen tények és igazságok isteni eredetét szintén természetfölötti jövedölések és csodák bizonyítják. Vájon nem kell-e itt valóban félni a természetfölöttiben való hitnek korlátlan uralmától? Nem teszszük-e itt föl az emberi lélekről, hogy a természetfölötti igazságok és tényeknek egy egész rendszerét élő hittel elfogadja? Mindenesetre egy egész rendszer az, oly teljes és következetes, a minőt emberi találékonyság sohasem lett volna képes kigondolni. Ezt elégszer beismerték maguk a kereszténység legkitűnőbb ellenségei is. De épen ezen jellege kizár minden törvényteleniséget és önkényt. Ha valaki elfogulatlanul akarja vizsgálni az egyház tanítását igaz, tárgyilagos tartalma szerint és mindenekelőtt úgy, miként azt maga az egyház fölfogja; a ki ismerni tanulta valaha az egyház lényét, feladatát, tevékenységét, úgy, miként ezt ő maga értelmezi, azt kétségkívül legkevésbé sem fogja nyugtalanítani azon gondolat, hogy az egyház a természetfölöttivel szemben, akár tanítására, akár életére nézve emberi önkénynek eshetik zsákmányul. Sőt inkább nagyon is jól tudja az egyház . hogy e téren, a mennyiben ez legsajátosabb benső lényéhez tartozik, a csalhatatlan igazság és az isteni szellemnek fölülmulthatlan ereje által van megkötve; tanításának és belső életének története pedig megdönthetetlen tanúbizonyságot tesz arról, hogy az egyháznak ezen öntudata hasonlóan isteni tény és igazság. Elég gyakran megtörtént az isteni malaszt segítségével, hogy épen az egyház tanításának és életének ezen változatlansága, mely csupán az egyháznak sajátja, ellenállhatlan hatalommal vonzotta magához az igazság után törekvő szellemeket, és azt eszközölte, hogy a szívek forrón óhajtott békéjét a katolikus igazságok teljes és következetes birtokában találták föl.

De azt vetik ellen, az egyház sokkal nagyobb mérvben védi a természetfölöttit, mint az eddigiekben leírtuk. Nem csupán a mennyire saját lényéhez tartozik, vagy a mennyiben érinti az üdv kinyilatkoztatását, hanem azon túl is előmozdítja a csodákban, jövődölésekben, kinyilatkoztatásokban való hitet, melyek az egyház történelmének folyamában, sőt állítólag a jelenben is történnek. Ez a hitnek észszerűségére nézve a legveszélyesebb szirt. Elkerülhetlen itt egy ellenkérdés. — Ha ezen ellenvetésnek az az értelme, hogy az egyháznak a nevezett természetfölötti események folytonos lehetőségerői táplált meggyőződése alaptalan és babonás, akkor nem volna épen méltánytalan az ebben foglalt világnézetnek bebizonyítását követelni. Miért volna az egy későbbi időpontban lehetetlen, a mit az isteni bölcsesség és mindenhatóság az egyház megalapítása előtt évezredekben át képes volt megvalósítani az emberi nem történetében. Honnan erednek tehát az isteni működés azon korlátai, melyeket most eléje szabni szeretnének? Vagy hogyan és mi által veszítette el az emberiség a képességet annak elfogadására? Még sohasem sikerült erre kielégítő választ adni. A következő gondolkozásnak ezen kérdéssel szemben nem marad más választása, mint vagy az őszinte csatlakozás az egyház világnézetéhez, az isteni gondviselésben és világkormányzásban való föltétlen hittel, vagy minden keresztény igazságnak teljes tagadása a téves dualismus vagy rationalismus álláspontjáról. A mi az egyházat illeti, ő az említett isteni működések lehetőségében való hitét minden időben híven megőrizte; tudja ő, hogy Isten szelleme működik benne minden időben és hogy e szellem tetszése szerint működik. De az említett szemrehányás nem annyira a természetfölöttinek folytonos lehetőségében való hitért vádolja az egyházat, mint sokkal inkább azon állításért, hogy a természetfölötti valóban meg is történik. Azt akarják ugyanis mon-

dani, hogy az egyház elősegíti a hiszékenységet a szóban forgó téren vagy legalább hallgatólag jóváhagyását adja rá. De a súlyos vád igazolását hasztalan várjuk. Maga az egyház azonban a legtökéletesebb módon biztosította magát ez ellen elméletben épügy, mint gyakorlatban. A természetfölöttinek egész területén biztos vezető és csalhatatlan szabály gyanánt az apostol szavaira utalt minden időben: „Ne higyjetek minden léleknek, hanem próbáljátok meg a lelkeket, ha Istentől vannak-e?”¹⁾ Az állítólag természetfölötti események valóságára nézve nemcsak a legszigorúbb és leglelkiesmeretesebb okadatolást kíván, hanem egyszersmind azok természetfölötti jellegének époly szigorú, az értelem és hit minden követelményének megfelelő megállapítását is. Csak akkor engedi meg a hívőnek, hogy azokat isteni tények gyanánt tisztelje, ha e két követelménynek elég van téve a nélkül azonban, hogy ezeket általános, minden tagját kötelező hitének tárgyává emelné. Ezen alapelveket az egyház mindenkor érvényesítette. Épen azért, mivel a természetfölötti téren Istennek rendkívüli műveiről van szó, az egyház nem tűrheti, hogy a hiszékenység, önámítás vagy csalás által Isten fölségét és világkormányzását tiszteletlenség érje, vagy hite miatt, ha mindjárt csak látszólag is, a hitetlen világ előtt megszégyenüljön.

E mű első részében volt alkalmunk némileg jelezni, hogy mily világossággal és határozottsággal fejtette ki már sz. Ágoston az egyháznak ezen alaptételeit. Újabb időben a tudós XIV. Benedek pápa ugyanezen feladatnak oly megoldását adta, hogy az az egyházban bizonyára mindenkor példányszerű és irányadó leend. Hogy mily óvatosan, sőt aggályosan jár el az egyház például az állítólag természetfölötti jelenések megítélése körül, kitűnik XIV. Benedek fejtegetéseiből

¹⁾ János IV, I.

melyekből néhány mondatot idézni fogunk: „Könnyen megtörténhetik — úgymond — élénk képzelő tehetséggel bíró személyekkel, miszerint azt vélik, hogy látnak oly dolgokat, melyek nem léteznek és úgy képzelik, mintha oly tárgyak jelentek volna meg nekik, melyek v illóban nem jelennek meg és a melyekről ennek dacára erősen állítják, hogy nekik megjelentek és fölülről lettek tudomásukra adva. A képzelő tehetség sok változásnak és zavarnak lehet okozója úgy idegen, mint saját testünkben. Képzeletünkben gyakran látunk valamit, a mit épen nem látunk, hallunk, a mit épen nem hallunk, és érzünk valamit, a mit épen nem érzünk.“¹⁾ E helyen néhány ide vágó példát hozunk föl az egyház törvényeiből, melyekből kitűnik, mily komolyan óvja az egyház a híveket a természetfölötti dolgokban a hiszékenység és az önkény ellen. Így az ötödik lateráni zsinat (1516) n. ülésében kiközösítés terhe alatt megtiltotta a világi és szerzetes papoknak, hogy a jövő szorongatások idejét, melyekről a sz. irás beszél, vagy az Antikrisztus eljövételét vagy az utolsó Ítélet napját megjövendöljék, vagy erről valami bizonyosat állítsanak. Az „Igazság“ azt mondja, hogy nem adatott nekünk az időket és időpontokat megismerni, melyeket az Atya az ő mindenhatóságában elrendelt. — Az eddigi jövendölések az említett dolgokról hazugságoknak bizonyultak és nem keveset ártottak azon jövendölések tekintélyének, melyek az igazságot hirdetik. Az apostol azt tanítja, hogy vizsgáljuk meg a szellemeket, vajjon Istentől vannak-e. Azért azon szabályt állítja föl a zsinat, hogy a jövőben semmiféle állítólagos kinyilatkoztatásokat sem szabad nyilvánosságra hozni vagy a

¹⁾ B e n e d. XIV. de servorum Dei beatif. etc. III 50, l. 9 IX. Pius 1872. jul. 6-án tartott beszédében azt mondja: „Manapság sok óslat forog közszájon. A valódi jóslat pedig abban áll, hogy az ember vesse magát alá Isten akaratának és annyi jót cselekedjék, a mennyi csak tőle kitelik, az Isten dicsőségére és az egyház javára.“

népnek hirdetni, mielőtt azokat az apostoli sz. szék meg nem vizsgálta. A trienti zsinat a következő határozatokat hozta: „Nem kell semmiféle új csodát elfogadni . . . hacsak a püspök meg nem vizsgálta és meg nem állapította azt; ez pedig, mihelyt ilyesmiről értesül, hallgassa meg a hittudósok és más jámbor férfiak véleményét és azt tegye, mit az igazsággal és a jámborsággal megegyezőnek ítél.“¹⁾ Az 1829. évben Parisban tartott és a sz. szék által megerősített tridentinai zsinat pedig így szól: „Miuután az apostol tanítása szerint nem kell minden szellemnek hinni, figyelmeztetünk mindenkit, hogy ne lépjen föl meggondolatlanul jövendőlések, látomások és csodák terjesztője gyanánt, melyek a politikára, az egyház jövő sorsára, vagy más hasonló dolgokra vonatkoznak és. a püspök vizsgálata és helybenhagyása nélkül tétettek közzé. A lelkészek és gyóntató atyák figyelmeztessék a híveket, hogy ne adjanak az eféléknek egykönnyen hitelt. Alkalomadtán tanítsák őket az egyház által e tekintetben felállított alapelvek ismeretére és különösen vessék a hívek szívébe, hogy a kereszténynek nem magán kinyilatkoztatások szerint, hanem a keresztény bölcsesség általános törvényei szerint kell élnie.“ Bizonyára, — ha általános szokás volna, hogy az egyházat csak az ő valódi alapelvei és valódi magatartása után ítélnék meg, akkor sohasem érné azon szemrehányás, hogy a hiszékenységet elősegíti a természetfölötti dolgok tekintetében.

Az egyház hatalmasan küzd a babona ellen tudományával is. Az egyházi tudomány, a theologia és a vele legszorosabb összefüggésben levő bölcsészet a keresztény hit után legtöbbet tett a pogány világnézet megdöntésére, az emberi szellem megszabadítására a

¹⁾ Trid. Sess. 25. De invocatione, veneratione eL reliquiis sanctorum et sacris imaginibus.

dualisticus és atheisticus tévtanok bilincseiből, melyek a babonát a pogány világban megteremtették. Ezzel megtámadta a babona gyökerét, létének és uralmának föltételeit. De közvetlenül is küzdött ellene, midőn lényegét és eredetét felfedezte vagy az ész és erkölcs ítélőszéke elé idézte. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy már sz. Á g o s t o n tudományosan megsemmisítette a babonának minden faját. Sz. Á g o s t o n n a l megosztják e dicsőséget a középkor nagy hittudósai, különösen pedig a q u i n ó i sz. Tamás. Megengedjük ugyan, hogy kivált az előrehaladott természetvizsgálat alapján a modern tudományoknak érdeme, hogy tágabb terjedelemben és nagyobb biztossággal lehet megkülönböztetni a természet rendes menetén alapuló jelenségeket a rendkívülitől vagy természetfölöttitől; megengedjük, hogy a babona részleteit behatóbban ismeri, de azon általános hittani és bölcsészeti elveket, melyek szerint a részleteket meg kell ítélni, nem ő találta fel; ezeket már a legszebb világossággal és biztossággal előadták a scholastica képviselői. Ezen alapelvek egész a mai napig biztos vezérszavak voltak az egyházi tudománynak. A jövőben is világosságot és fegyvert fognak ezek az egyháznak szolgáltatni minden új babona leküzdésére. Ha az egyház az isteni utasítás erejénél fogva kezdettől fogva hivatásának tekintette, hogy a keresztény népeket a szó szoros értelmében nevelje az örök igazság és az isteni világszabványok szerint; ha továbbá hivatása lényeges részének kellett tekintenie azt, hogy tilalom és büntetés által ellene szegüljön a rossznak és csábításnak: akkor nem lephet meg bennünket, ha látjuk, hogy a babona mily nagy mértékben igénybe vette úgy nevelői gondosságát, mint törvényhozói tevékenységét. Akár eredetét és lényegét, akár végzetes befolyását vette szemügyre a babonának, mindkét esetben indítatva érezte magát az egyház, hogy szeretetének egész erejével és tekintélyének teljes hatalmával lépjen föl ellene.

És valóban, a babona minden időben tárgyát képezte az egyház törvényhozásának. Az egyház törvénykönyveiből, az egyetemes és részletes zsinatok okirataiból, az úgynevezett vezeklési könyvekből és a lelkipásztori utasításokból, melyek a középkorban a vezeklési fegyelmet szabályozták, továbbá a frank királyok capitularéiból, melyek az egyház befolyása és közreműködése mellett hoztak, igen élénk képét lehetne festeni az egyház fáradhatlan és sokoldalú tevékenységének. Ezen feladat annál kecsesgetőbb, mert megoldása igen fontos adatokat szolgáltatni a babona történelméhez és az egyes korszakok műveltség-történelmi viszonyairól igen érdekes átnézetet nyújtaná. De mivel ezt most nem tehetjük, legalább néhány példát hozunk föl állításunk igazolására.

Már az első német nemzeti zsinat, melyet sz. Bonifác 742-ben tartott, így szól: „Azt is elrendeljük, hogy — a canonok értelmében — minden püspök saját egyházmegyéjében a grófnak, — mint az egyházzvédurának — közreműködése mellett, arra irányozza figyelmét, hogy a keresztény nép ne kövesse a pogány szokásokat, hanem hagyjon fel minden ily hiábavalósággal és utálja meg azokat; továbbá ne tartson babonás halotti torokat, ne űzzön bűbájosságot, jövendőmondást, boszorkányságot, ne gyűjtsen áldozati tüzeket, mint némely együgyű emberek pogány szokás szerint a templomok mellett a vértanúk és hitvallók neve alatt tenni szokták, miáltal Istent és a szenteket haragra indítják. Tiltsák el azon istenkáromló tüzeket, melyeket *Nedfratres*-nek neveznek és a többi pogány szokásokat.“¹⁾ A következő 743. évben szintén sz. Bonifác elnöklete alatt *Leptinában* tartott zsinat ismételte^a tilalmat a pogány szokások ellen. A zsinat végzései-

¹⁾ V. ö. Binterim „Pragmatische Geschiichte der deutschen National-Provincial- und vorzüglieclisten Diöcesan-Concilien vom 4. Jahr. hundert bis auf das Concilium zu Trient.“ I, 120.

hez 30 cikkelyben azon babonás szokások jegyzéke van csatolva, melyek a németeknél azon időben szokásban voltak. Minthogy ezen leírás a babona történetére nézve különösen érdekes, közöljük e helyen néhány cikkely tartalmát B i n t e r i m és Fehr nyomán.¹⁾

A m á s o d i k cikkely a h a l o t t a k közt való gyalázatos szolgálatról szól (de sacrilegio inter defunctos I. Dadisas) D a d i s a s ősnémet szó (Todesessen) halotti tort jelent; a s a n n y i, mint átzen, essen, étel, enni. Ezen lakomáknál kettős balhiedelem uralkodott. Egyrészt bizonyos ételt áldoztak a halottaknak, sőt melléjük nelyezték a sírba, azt hívén, hogy az elhunytak lelkei fölébrednek és megeszik ezen ételeket. Már a sz. atyák — különösen sz. Á g o s t o n — küzdöttek ezen szokás ellen. Sőt annyira ment ezen balhit, hogy nem merték fölszedni azt, a mi az asztról lehullott a rendes étkezések alkalmával, mert azt hitték, hogy erre a halottak igényt tartanak. A második halotti tort a rokonok és barátok tartották az elhunytak sírjánál. Fehérbe öltözve összejöttek a jó barátok a sirnál, és nemcsak a temetés napján, hanem más alkalmakkor is lakomát tartottak, mely többnyire főzelékből állott, jól ittak és azt hitték, hogy ezáltal nagy jót tesznek u, halottal. Az ételekből semminek sem volt szabad maradni, és a ki legjobban dőzsölt, az hozta a legnagyobb áldozatot barátja szellemének. A pogányságból átment ezen szokás a kereszténységbe még Afrikában is; emiatt az egyházatyák, mint C y p r i a n és Á g o s t o n kiválóan küldöttek ellene.

A h a r m a d i k cikkelyben a februárban tartott sporkel-ünnepélyekről (de spurcalibus in Februário) van szó. A régi németeknél ugyanis februárhó spórkelnék neveztetett, sőt még most is sporkelnék nevezik alsó Németország némely

¹⁾ V. ö. B i l l e r i m „Die volzügliclisten Denkwürdigkeiten der christ-catholischer Kirche.“ II. 2. 540 3. Fehr, 55. 1.

vidékein, Belgiumban pedig sporkelmaendnek. Ezen hóban áldoztak a napnak vagyis Juelnek, mivel ekkor kezd emelkedni. Az áldozati ünnepélyeket kiváló vígsággal ülték meg, és rendesen vad, néha szelid disznókat áldoztak a király és haza jóvoltáért. A feláldozott disznót némelyek megszarították és a vetés idejéig tartogatták, azután egy részét azon kosárba tették, melyből a vetőmagot szokták a földbe szórni, és e maggal keverve az ekét húzó lovaknak adták abrak gyanánt, a másik rész a szántó cselédeké volt. Ez által bő aratást ígértek maguknak. A falusi nép nagyon erősen ragaszkodott ezen ünnepélyekhez. Németország apostolai, hogy leszoktassák őket, legelőször is az időpontot tették át az év más szakára, ugyanis sz. Tamás napján kezdték és január 13-ikán fejezték be az ünnepélyeket. Továbbá Juel helyett Jézus születésének lettek ezen örömmünnepek szentelve, és így a pogány szokás keresztény szokássá változott át.

A hatodik cikkelyhez: Az erdők szent helyeiről, melyeket Nimidáknak neveznek, (de sacris silvarum, quae Nimidas vocant) Fehra következő magyarázatot adja: A germánok istentiszteletüket az erdőkben tartották. A legnagyobb és legerősebb fák, különösen az idővel és viharral dacoló vén tölgyek voltak az isteni tisztelet tárgyai (innen a Thor- vagy Donner-Eiche elnevezések); ezeket a leölt áldozati állatok vérével festették be és e szent helyeiket, hogy minden megszenteltségtelenítéstől mentek maradjanak, kerítéssel vették körül; innét német elnevezéseik: Haine, Hegen vagy Hamme. Ez okból a Poenientiale, sz. Bonifác t a t u t u m a i és több gall és germán zsinat a fák mellett tartott áldozatokat és fogadalmakat szigorúan eltiltják; de minél gyakoriabbak voltak ezek, annál nehezebben sikerült az első püspököknek és apostoloknak e babonás istentiszteletet kiirtani. Ezen vén tölgyekről és áldozati helyekről

igen sok nevezetes város és *zárda* nyerte nevét, például *H a m b u r g*, *E i c h b r u n n e n*. Ezen tölgyeknél fölajánlott áldozati ajándékok lovak és más nagyobb állatok fejeiből állottak; az áldozati idő az év kilencedik hava volt, vagyis szeptember, mely épen azért *H a g e l m o n a t n a k* neveztetett, vagy mint Beda magyarázza, a szent áldozatok hava: *m e n s i s s a c r o r u m*. Mivel ezen ünnepély alkalmával kilenc állatfej lőn feláldozva, azért — Eckhard magyarázata szerint — Nimidáknak nevezik azokat. Az első szótag ugyanis kilencet (neum jelentene, a második: idős vagy hidas, *h o e t* vagy *h e t - b ö l j ö n* és fejet (*H a u p t*) jelentene, a mint a németalföldieknél még most is Hoet van használatban *H a u p t* helyett. Ezen lovaknak többi részét az erdőkben függesztették föl és verőkkal embereket, állatokat, fákat és minden köröskörül fekvő tárgyat meghintettek, a húst pedig az ünnepély után elköltötték. Sz. Bonifác megkérdezte II. Gergely pápát, hogy meg lehet-e engedni a keresztényeknek, hogy ezen húsból egyenek, ha előbb keresztet vetnek reá. Mire a pápa azt válaszolta, hogy nem, mivel áldozati étel. Hasonló feleletet adtak III. Gergely és Zachariás pápák is.

A tizedik cikkely a függetlenekről és szalagokról szól (de *Phylacteriis et Ligaturis*). A phylacteriumok, servatoriumok, amulettek és breviáék Eckhard ¹⁾ szerint ugyanegy jelentésűek. Rézből, bádognál, pergamenből vagy papírból készültek és különféle alakokkal lőnek ellátva. A nyakba függesztve hordták a ruhák fölött, azt híven, hogy ezek megvédnek minden szerencsétlenségtől. Sz. Ágoston idejében Afrikában is dívott ezen babonás szokás; 136. beszédjében ugyanis figyelmezteti a keresztényeket, hogy sem saját, sem mások nyakába phylacteriumokat és jelvényeket ne függeszzenek; és határo-

¹⁾ E c k h a r d : Francia orientális. I. 41X. 1.

zottan ördögi jelvényeknek nevezi azokat. A németek ezen amuletteket Plechirnek is nevezték a Blech (bádóg) szótól, mert legtöbbször bádógból voltak; egy régi frank codex Zaubergecrip-nek is nevezi, mi bűvirást (Zaberschrift) bűvös levelet (Zauberbrief) jelent, mint Brevia jön Brieftől. Es mit tettek az első püspökök, hogy ezen rossz szokásokat mentől előbb elfojtsák? Elrendelték, hogy a keresztények az ördögi függelékek helyett keresztet vagy valódi szent ereklyét (reliquiák) függeszsenek nyakukba; innét van, hogy ezek néhány 8. és 9. századbeli írónál phylacteria név alatt jönnek elő. — A liga tőrakat vagyis szalagokat cserjékből, füvekből és más tárgyakkal kötötték össze, és a karra vagy a nyakra függesztették, vagy a test köré kötötték bizonyos imák kíséretében. Azt hitték, hogy ezáltal elűzik a betegségeket és mindenféle csodadolgokat művelhetnek. Németország első keresztényei — úgy látszik — igen sokat tartottak ezekre; mert midőn sz. Bonifác ezen szokást eltiltotta, Rómára, hivatkoztak, azt állítván, hogy magában Rómában is hordanak ily jelvényeket, és Bonifác kénytelen volt ez ügyben Zachariás pápához fordulni. A pápa nem tagadta a tényt, hanem kijelenté, hogy uralkodásának első pillanatától fogva teljes erővel küzd ellene. Hasonlóan elődje III. Gergely azokat, kik ily gyalázatos szokásokat terjesztettek, canoni büntetésekkel fenyítette.

Láttuk már fönebb, hogy a német nemzeti zsinat 742-ben eltiltotta „az istenkáromló tüzeket, melyeket Nedfratresnek neveznek.“ Ugyanezen szokásra vonatkozik az említett jegyzék tizenötödik cikkelye: A fa összedörzsölése által keltett tűzről vagyis a Nodfyr-ről (de igne fricato de lig-no id est Notfyr). Ezen kifejezésnek Nodfyr, különböző olvasási módja — jegyzi meg F e h r — különböző véleményeknek szolgált alapul; már a c o n c i l i u m g e r-

manicumból Nedfratres név alatt idéztük; de úgy látszik, nem ez a helyes Írásmód. N. Károly capitularéi Nedfri-nek nevezik; kétségkívül ez is ugyanazt jelenti a tájszólás szerint. Két száraz fának összedörzsölése által — miként a szavak mutatják — tűz keletkezett, melynél egy rakás fát vagy szalmát gyűjtöttek meg úgy, hogy belőle lobogó és erősen világító láng csapott föl. Ez az év bizonyos napjain történt; pl. sz. János (Johannes-feuer) vagy sz. Márton ünnepe táján. A német zsinatok „istenkáromló tüzeknek“ nevezik, mivel rendkívüli hatások tulajdonítottak nekik. Némelyek keresztül ugráltak rajta és azt hitték, hogy ezáltal az egész éven át mentek lesznek minden bajtói, mások ruháikkal fogták föl a füstöt, mint óvszert a tű ellen; mások ismét a hamuval behintették földjeiket és kertjeiket, hogy a hernyók- és más rovaroktól megmentsék azokat. Midőn a láng legerősebb volt, egy lófejet dobtak bele, miáltal a szomszédban lakó boszorkány kénytelen volt a szent tűzhöz sietni és így magát elárulni.

Végül megemlítjük a huszonhatodik cikelyt a tésztából készített bálványképekről (de simulacro de conspersa farina). Ezen cikkely szerint tésztából bálványképeket készítettek, melyeket az isteneknek szentelt vízzel gyúrtak; ezek az istenek képmásai és alakjai voltak, melyeket a házakban fölállítottak és imádtak, sőt nyilvánosan árultak bizonyos napokon. A keresztényeknek eltiltott ezen tézta-alakok vásárlása és élvezése. Az alakokat Heidenweckek neveztek; maga a név alsó Németország vidékein még most is ismeretes és azon fehér kenyereket értik alatta, melyeket farsang harmadnapján szokás bizonyos alakban sütni. Ezen pogány szokásból erednek az úgynevezett Wecckman vagy Christweckek, melyeket a pékek némely vidékeken sz. Miklós ünnepén — másutt

karácsony napján sütnék és árulnak; hasonlóan a *p e r e c e k* (Brätzeln), melyek elnevezésüket az elrontott latin szótól: *brachile* vagy *brachiale* nyerték, mely annyit jelent, mint karperec, mivel a karra volt kapcsolva. ¹⁾

Ezen példából eléggé kiviláglik, mily részletes gondossággal járt el az egyház törvényhozói tevékenységében, mint kutatta ki az élet minden terén a babonát, és összes bölcseségével és egész erejével igyekezett azt megsemmisíteni. Hasonlóan nem kevésbé jelentőségteljes képét lehet adni ezen tevékenységnek *Burchar worms i p ü s p ö k n.* századbeli egyházi törvénygyűjteményéből (*M a g n u m d e c r e t o r u m v o l u m e n.*) Leírja ebben a bűbájosság és jóslás különféle nemeit, leírja a babona keresztényellenes voltát, a babona követőit és terjesztőit az egyház legszigorúbb büntető törvényeivel fenyegeti és a papoknak meg-hagyja, hogy az oktatást serényen használják föl *ezen* gyalázatos baj ellen. A 19. könyv 5. fejezetében leír egy lelki tükört, mely szerint a gyóntató atyák a gyónókat a bűbájosság és jóslás bűneiről kérdezzék ki: „Nem kértél-e tanácsot bűbajosoktól és nem vezetted-e őket házadba, hogy ott egyetmást bűbájosság által cselekedjenek, vagy hogy tőlök jövendő dolgokat kitudj; vagy jövendőmondókat nem fogadtál-e? Nem követtél-e pogány szokásokat, melyek egész a mai napig atyárod fiúra szállnak ördögi örökség gyanánt, azaz nem tisztelted-e az elemeket vagy a holdat és napot, a csillagok járását, az új holdat és holdfogytát, hogy kiáltásaid által fényét visszanyerje, vagy hogy az elemek megsegtítsenek? Nem vártad-e be az új holdat,

¹⁾ *F e h r* 74. 1. *W u l l k e* 20. 1.: „A keréknek fontos jelentése a babonában Wodanra az égistenre utal; a kerék a nap jelvénye; és a keréknek, tehát a napnak képmása az egész Némethonban bizonyos időszakok alkalmával (újév, húshagyó kedd,) szokásos sütemény: a perec („Kringel“ vagy „Bretzeln“).“

hogy házat építs vagy megházasodjál? Nem szerelted-e föl asztalodat újév napján fákllyákkal és ételekkel, nem táncoltál és énekeltél-3 az utcákon és utakon, vagy nem ültél-e karddal fölövezve a háztetőre, vagy a keresztutakon nem ültél-e ökörbőrre, hogy megtudd, mi ér a jövőben? Nem sütöttél-e újév éjjelén kenyeret, hogy abból, ha magasra kél, szerencsédre következzes? Nem készítettél-e szalagokat (ligaturas); nem műveltél-e bűbájosságokat és boszorkányságokat, mint némely gonosz pásztorok és vadászok, kik ördögi bűbajos igéket mondanak a kenyér, füvek és hiábavaló szalagok fölött, melyeket fádba rejtenek, vagy kettős, hármas útra dobnak, hogy jószágaik és kutyáik a betegségtől járványtól és haláltól megmeneküljenek, a máséi pedig elveszsenek? Jelen voltál-e vagy hiszed-e azon esztelenségeket, melyeket az asszonyok a fonásnál szoktak elkövetni? Gyűjtöttél e gyógyfüveket bűbajos igékkel? Nem mentél-e más helyre imádkozni a templom helyett vagy azon helyeken kívül, melyeket püspököd kijelelt, pl. kutakhoz, kövekhez vagy keresztutakra? Nem gyűjtöttél-e világot az ily helyek tiszteletére, vagy nem vittél-e kenyeret vagy más egyebet áldozatul, hogy testednek és lelkednek javára legyen? Nem használtad-e a könyveket, zoltárokat, vagy az evangéliumokat jövendőmondásra? Hitted-e, hogy némelyek — a mint állítják — képesek vihart támasztani vagy az emberek lelki állapotát megváltoztatni? Hitted-e, hogy vannak asszonyok, kik képesek bűbájosság által az emberek lelki állapotát megváltoztatni, a gyűlölséget szeretetre és a szeretetet gyűlölségre fordítani; vagy az emberek jószágát bűbájosság által megrontani vagy és meglopni? Hitted e, a mit némely istentelen ördögös asszonyok mondanak, hogy ők Holda istennővel és egy csapat asszonynyal éjnek idején állatokon nyargalnak, Holdának, mint úrnőjüknek engedelmessékednek és annak szolgálatára éjenkint meghívatnak? — Igenlő

válasz esetén minden babonás bűnre ki van szabva a megfelelő elégtétel.“¹⁾

A mainzi tartományi zsinat 1310-ben kimondotta, „hogy minden jövendőmondó kiközösítettik és csak a püspök által oldozható föl, kivéve halála óráját. Ezt a lelkészek minden vasárnap és ünnepen hirdessék ki a templomokban.“²⁾ A kölni zsinat pedig 1356-ban így nyilatkozott: „Minthogy tudomásunkra jutott, hogy a babonás jövendőmondás és bűbájosság egyházmegegyénkben is terjedni kezd: azért mindazokat, kik ily dolgokkal foglalkoznak, kizárjuk az egyház közösségéből és elrendeljük, hogy neveik minden vasárnap és ünnepen az illető templomban felolvastassanak, nehogy a keresztény hívek ezen veszélyes esztelenség által bálványimádásra csábíttassanak.“³⁾

Hasonló rendeletek fordulnak elő a következő századokban is. Kiválóan nevezetes a Henrik Miksa érsek által tartott kölni megyei zsinat. (1662.) Statútumainak első részében (4. fej.) beható oktatást és rendeleteket ad a babonáról általán és a jóslás és bűbájosság egyes fajairól. Elrendeli, hogy a plébánosok, hitszónokok és gyóntató atyák világosítsák föl a hívő népet a babona mibenlétéről; adják elő, hogy oktalanság valamely tárgytól oly eredményeket várni, melyekre az sem saját természeténél, sem Isten rendelkezésénél és a kath. egyház tanításánál fogva nem képes. Mert egyedül csak Isten láthatja előre és nyilatkoztathatja ki a jövendőt, csak ő vizsgálhatja a szívek titkát, tehát az ember Isten fölségi jogait bitorolja, midőn ezeket magának tulajdonítja. Kimondja továbbá a zsinat, hogy a babonás szokások terjedésének forrása részben a tudatlanság, részben a kíváncsiság és az akarat romlottsága.

¹⁾ Fehr 123. l.

²⁾ Hartzheim: Conc. Germ. IV, 21.

³⁾ Hartzheim I. c. 490. l.

Végre megemlítésre méltó egy újabb rendelet. 1856. aug. 4-én a római Congregatio (Inquisitionis) egy körrendeletet bocsátott ki a kath. világ püspökeihez, hogy a „m agneti smu s“ szemfényvesztéseinek gátat vessen. Ismeretes, — mondja a rendelet, — hogy a babonának egy újabb faja kezd divatba jönni a magneticus jelenségekben, a mennyiben ezeket nem a természettudományok fejlesztésére használják, — a mi rendén volna, — hanem az emberek ámítására, azt hívén, hogy a magnetismus által elrejtett vagy jövő dolgokat fedeznek föl bizonyos asszonyok segítségével, kik delejes befolyás alatt állanak. Az apostoli sz. szék bizonyos esetek folytán már régebben is adott ki rendeleteket és eltiltotta az e fajta kísérleteket, melyek nem természetes és becsületes célból történnek és meg nem engedett eszközökkel idéztetnek elő. A Congregatio 1847. július 28-án a következő elvet állította föl szabályul a delejezésre nézve: Ha balhit, babonáság és az ördög segítségül hívása nem vegyül a dologba, a delejezésnek, mint természetes eszköznek alkalmazása nincs eltiltva, ha általa semmiféle istentelen vagy káros eredmény nem céloztatik. Ellenben tisztán természetes okok és eszközök alkalmazása a végből, hogy ezáltal természetes utón természetfölötti eredmények jöjjenek létre, határozottan vétkes, és az eretnkséggel rokon ámítás. Ámbár ezáltal — folytatja a szóban forgó rendelet — elég világosan megjelöltettek a delejesség alkalmazásának törvényes határai: az emberek gonoszsága mégis oly fokra hágott, hogy mellőzve a tudomány helyes művelését, sőt a lelkeknek és a polgári társadalomnak legnagyobb kárára rendkívüli dolgok után kapkodva, azzal dicsekszenek, hogy a jövőmondás egy új fajtát találtak föl. Ezután a legkomo-lyabban kárhoztatja a rendelet azon asszonyok nem mindig illedelmes magaviseletét, kik delejes álmukban azt állítják, hogy mindenféle láthatatlan dolgokat látnak,

és arra vetemednek, hogy a vallásról beszélnek, szellemeket idéznek, azokat kérdezik, rejtett vagy távoleső dolgokat emlegetnek és hasonló babonaságot cselekesznek, — kétségkívül a végből, hogy maguk és uraik számára jó nagy nyereségre teyenek szert. Végül fölhívja a rendelet a püspököket, hogy a legnagyobb óvatossággal, és az egyházi fegyelem minden eszközével vágják útját ezen kárhozatos babonaságnak.“

„Így éreznek, gondolkoznak és rendelkeznek Rómában a természettudományok ügyében, ha azok a vallás, erkölcsök és polgári jólét ellen használatnak föl; ily bátorsággal és nyíltan lépnek föl az elámítottak és ámitók ellen kérve, figyelmeztetve és büntetéssel fenyegetve. A szent apostolok városából komoly szózat hangzik a püspökök fülébe, hogy felköltse és éleszsze buzgalmukat a rossz szokások és a babonaság kiirtásában. De a püspökök is tudják kötelességöket, és valamint előbb Rómához fordultak, hogy ez ügyben tanácsot, fölvilágosítást és atyai utasításokat kérjenek; úgy most a helyek, személyek és viszonyok tekintetbe vételével, minden lelkipásztorral és pappal hallatják főpásztori szózatukat és intéseiket, hogy a rajok bízott nyáját a lelki és testi jólét ellen irányuló veszélyekre figyelmeztessék, oltalmazzák, és az ámitókat felelősségre vonják és büntessék. Nem nagyszerű kép-e ez a rendszeres és összhangzó tevékenységnek? Egy egész hierarchia, egy hü, harcedzett és kötelességtudó sereg, mely a babona és a belőle származó veszélyek és bajok ellen síkra száll. — Valóban, a kinek fülei vannak a hallásra, hallja; a kinek szemei vannak a látásra, látssa!“¹⁾

¹⁾ Fehr 7. 1. Azok, kik az u. n. boszorkánypörök miatt az egyházat szemrehányással illetik, gondolják meg, hogy az egyház a boszorkányságot, mint a bűbájosság válfaját minden időben kárhoztatta, részint közvetve, részint közvetlenül. Ha rendeletei és intései általános követésre találtak volna, akkor soha sem lettek volna valódi vagy állítólagos boszorkányok, sem boszorkánypörök. Ez utóbbiakat azonban nem az

Az egyház tehát síkra szállt a babona ellen minden időben és minden rendelkezésére álló eszközzel. És ha igaz az, — a mint láttuk, — hogy a babona oly erkölcsi rossz, melynek gyökerei a bűn által megromlott emberi természetben keresendők, és egyes alakjaiban és fajaiban már kezdettől fogva pogány balhittel és pogány szokásokkal a legbensőbbben összenőtt: be kell látnunk, hogy egyedül az egyház bírja a hathatós gyógyszereket ezen rossznak kiirtására, és a babona ellen vivőt: világtörténelmi harcban a művelődési hatalmak között a legerősebb és legbiztosabb fegyverekkel rendelkezik; sőt az igazság és erkölcsiség ezen veszteljes ellensége fölött eddig kivívott diadalokban is az oroszlánrész az egyházé. De többet mondunk. Minden más művelődési hatalom csak annyiban vehetett részt ezen harcban és győzelmekben, a mennyiben az egyházzal kezet fogva, az egyház szellemében és az ő szellemi és erkölcsi befolyásától vezérelve szállt ki a harctérre, így is lesz ez mindig.

Az állam és a t u d o m á n y azon hatalmak, melyeknek föladata az egyházzal karöltve küzdeni a babona ellen. Említettük már, hogy a középkori keresztény állam az egyházzal egyetértve küzdött a babona ellen. N. C o n s t a n t i n óta a római császári törvényhozás figyelembe véve az egyház intéseit: a legsúlyosabb büntetésekkel fenytett minden jövendőmondást és bűbájosságot. ¹⁾ Az állam ezen tevékenysége kétségkívül az egyház befolyásának köszöni létét; és ha áldásos eredményei voltak, az is csak azért történt, mert

egyház, hanem a világi hatóság rendelte el; ez a felelős azon szegyeteljes igazságtalanságokért és kegyetlenségekért, melyek ily alkalmakkor előfordultak. Az egyház ezen bajt is igyekezett tanítása és törvényei által orvosolni. Ezen dolognak rövid tárgyalását legújabban adta D i e l „F r i e d r i c h v o n S p e e“ című művében. Freiburg Herder, 1872. 22.1.

¹⁾ Cod. Theod. L. IX. tit. 16. de Maleficus et Mathematicis. 11. 4-5-6.

az egész törvényhozást az egyház szelleme lengte át, és segélyére voltak az egyház erkölcsi eszközei. Ezen szempontból az állami törvényhozás igen üdvösen mozdította elő az egyház tevékenységét. De képzeljünk magunknak egy államot, mely a kereszténység áldásaitól meg van fosztva; és látni fogjuk, mire lehet menni pusztá állami törvényekkel a szellemi és erkölcsi elfajulás ellen vívott küzdelmekben. A római birodalom beltörténete külső fényének legragyogóbb korszakában, a Caesarok uralma alatt elég világosan és tanulságosan megfelelt ezen kérdésre.

A tudomány is hatalmas, sőt nélkülözhetlen bajtársa az egyháznak a babona ellen vívott harcban. De ez is csak a keresztény tudományról áll. Erről főnebb is szóltunk, különös tekintettel az egyház szellemétől átlengett hittudományra és bölcsészetre. Most tehát csak azt kérdezzük, mire képes a nem keresztény tudomány a babonával szemben? Honnan veszi a hathatós orvosszert a szellemi és erkölcsi elfajulás ellen? Ezen kérdésnél csakis a bölcsészetre és a természettudományokra lehet gondolni. Tehát mily állást foglal a nem keresztény bölcsészettudomány a babonával szemben? Milyen a világnézete? Mert ez a döntő kérdés; hisz a babona sem egyéb, mint egy téves világnézetnek, vagyis egyrésről az isteneszme, másrésről a világi end vagyis az Isten és a világ közt létező viszony hamis fölfogásának természetes gyümölcse. A keresztény világnézet mellett, melynek az egy Isten eszméje szolgál alapul, és a pogány sok istenség mellett, csakis a mindenistenítés (pantheismus), eszelviség (rationalismus) és az istentagadás (atheismus) világnézete képzelhető. Minden bölcsészet, mely nem akar keresztény lenni, csak e három közt választhat. Minden bölcsészeti rendszert csak ezen három szempont szerint lehet és kell is osztályozni.

Kérdés már most, mit képes a mindenistenítő

bölc s é s z e t (pantheismus) szembeállítani a babonával? — A pantheismus nem fogad el semmi lényeges különbséget Isten és világ között, az isteni lét és élet s a véges vagy teremtett lét és élet között; nem ismeri el a személyes Istent, a Teremtőt, a világ kormányzóját, az isteni gondviselést és az emberi szabadságot; minden lét és élet, melyet észreveszünk és megismerünk, természetileg szükségképes léte és élete egy egyetlen lénynek, melyet föltétlennnek (absolut) neveznek, és mely önmagában a legóriásibb-ellenmondásokat képes egyesíteni, midőn egy időben véges és végtelen, szükségképes és mégis folytonos „fejlődésben“ van.

Mivel képes ezen bölc s é s z e t a babona esztelenségei és szemfényvesztései ellen küzdeni? Ha pl. a babona félreismeri, vagy át akarja törni azon korlátokat, melyek a szellemi és anyagi életet, a különböző lények és erők működését egymástól elválasztják; ha a helyett, hogy a józan ész törvényeiből és a tapasztalásból bizonyítaná be működésének jogosultságát, magasabb rejtett erőkre és ösztönökre hivatkozik, mit képes akkor a mindenistenítő bölc s é s z e t válaszolni? Képes lesz-e eltagadni, hogy a babona vér az ő véreből és csont az ő csontjából? Vagy hogyan fogja megjelölni a határvonalat, melynél a „föltétlen lény“ élete és nyilvánulásai megszűnnek és kezdődik az emberi csalás vagy képzelődés? És végre miért nem lehetne ezen képzelődés és csalás a „föltétlen lénynek“ nyilvánulása és életjelensége? Miért lenne itt egyszerre vége a „föltétlen lény“ egységének?

Egy francia író a pantheismus viszonyát a babonához nem rég a legfinomabb gúnnyal jellemezte, midőn így írt:

„Ha az élet minden jelensége egy lénytől ered, akkor az, a mi az egyik jelenségben kiváló mérvben nyilatkozik, kisebb mérvben a többi jelenségben is föltalálható. Vagyis az emberben pl. nyilvánul a szabad

elhatározás, a rokonszenv és az utánzási ösztön; mért nem nyilvánulhatna mindez a növényekben és kövekben is? Éljen tehát a titkos rokonszenvek és ellenszenvek tudománya!

Az ember gondolatait és szándékait bizonyos jelek fejezik ki; mért nem fejezhetnék ki az élettani (physiologia), légtani (meteorológia) és csillagászatban jelenségek az elrejtett természeti erők szándékait? Éljen tehát a jövőmondás minden fajával együtt!

A csillagok járása és befolyása határozza meg az évszakokat. Miért nem határozhatnák meg a nagy mindenségben, melyet egyetlen egy szellem éltet, ugyanazon csillagok más fajú befolyásai az ember szándékait és sorsát, sőt a történelem eseményeit is? Éljen tehát a csillagjóslás!

Az ember szavai és taglejtései hatást gyakorolnak az emberekre, sőt még az állatokra is. Miért ne gyakorolnának befolyást az egész természetre, melyet egy ugyanazon általános szellem éltet? Éljen tehát a bűbajosság!^{x)}

Az észelviség (rationalismus) mindenkor saját érdemének tekintette azt, hogy a természetfölöttiben való hitet gyökerestől kiirtotta, és Istennek viszonyát a világhoz az ész követelte fokra szállította le. Azt hiszi, hogy nem az egyház, hanem csak egyedül ő képes a babona homályát a felvilágosodás ragyogó fényével elűzni.

Valóban, Isten viszonyát a világhoz oly fokra szállítja le ezen rendszer, hogy komolyan alig lehet szó ezen viszonyról. Az észelviség széttépi a gondviselés, a természetfölötti kinyilatkoztatás és a malaszt kötelékét, mely az embert Istenével és Teremtőjével összeköti. Fölszabadítja az emberi észet az örök isteni igazság tekintélye alól, az egész embert az

¹⁾ Martin Th. H. 395. 1.

isteni gondviselés és kegyelem befolyása alól. A világ a teremtés óta Istentől függetlenül folytatja pályafutását. Az öntudatlan természetben a változatlan természettörvény uralkodik, és az emberiségben szintén egyedül és függetlenül uralkodik az ész; az ész egyedüli forrása és legfőbb törvénye az igazságnak, az erkölcsiségnek és a jognak; az ész a legfőbb és egyedüli tekintély, melynek az emberi akarat magát alávetni köteles. Istennek nem szabad az észhez közeledni és akaratát minden teremtmény legfőbb élettörvénye gyanánt érvényesíteni; Istennek nincs joga az észet arra figyelmeztetni, hogy minden teremtett lény, valamint létének első pillanatában Isten mindenható ereje által semmiből jött létre, ép úgy minden pillanatban csakis az isteni mindenhatóság által tartatik fenn, és semmivé lenne, ha Isten úgy akarná; vagyis a világnak folytonfolyvást szüksége, van az isteni mindenhatóság befolyására, és az Isten által kiszabott mértékben képes is annak elfogadására. Istennek tehát nincs joga az észet arra figyelmeztetni, hogy ő csak azért teremtette a világot, hogy azt isteni fölségének megfelelő cél felé terelje, és hogy ő csak a teremtés ezen célját és a neki megfelelő világrendet valósítja meg akkor, midőn az egész mindenséget, annak minden egyes tagját, tehát az embert is, általános és részletes isteni gondviseléssel öleli át, hogy minden teremtményt végcélja felé vezéreljen. Istennek nincs joga azt mondani, hogy ő ép úgy képes a természetfölötti világosságot és a kegyelem természetfölötti erejét az ember lelkébe oltani, mint képes volt a teremtés tényével az ész természetes világát és az akarat természetes erejét az emberbe lehelni. Istennek nincs joga azt mondani, hogy ő nem mondott le szabadságáról akkor, midőn a természet rendjét megállapította, vagyis, ha bölcsességének és szeretetének úgy tetszik, most is képes rendkívüli események által melyek nem a természetben és annak törvényeiben, ha-

nem egyenesen az ő isteni akaratában bírják forrásukat, — az emberiségnek kinyilatkoztatni világuralmát. Mindez nem történhetné meg, mert az észelviség azt állítja, hogy ez ellenkezne az emberi ész fölségével és önelégedettségével.

De az észelviség nem ismerheti el a csodának fogalmát és lehetőségét sem. Mert ha ezt elismerné, el kellene ismernie az isteni gondviselést, az isteni kinyilatkoztatást, a természetfölöttit, és az egész kereszténységet is. Tehát a mellett kell maradni, hogy nincs csoda, nincs részletes isteni gondviselés és kinyilatkoztatás!

Ezen rendszert kifejtteni annyit tesz, mint fölfödözni annak belső ellenmondásait. Azt állítja ugyanis, hogy Istennek, mint a világ személyes teremtőjének fogalmát elfogadja, és mégis úgy fogja föl Istennek a világhoz való viszonyát, hogy Isten nem a legfőbb Isten és Úr többé, és a világ nem a Teremtő által kormányzott véges lény.

Vájjon ezen rendszer erős vár-e a babona ellen? Ha az isteni tökélyeknek a teremtményre való észellenes átruházása teszi a babona lényegét; vájjon nem világos-e, hogy ezen világnézet már alapjában babonás természetű?

És mit tesz az észelviség akkor, ha az emberiség életében és történelmében oly tények és jelenségek fordulnak elő, melyekről az észnek be kell ismernie, hogy azok a természet törvényeiben és erőiben nem bírták forrásukat? Tudjuk, mennyire erőlködik a modern észelviség szolgálatába szegődött tudomány, hogy inkább minden képzelhető, vagy jobban mondva képzelhetlen képtelenséget bebizonyítson, csakhogy a csodát, ha már létét nem tagadhatja, legalább csodás természetétől foszszja meg. E végből inkább elfogadta a kiválóbb emberek szolgálatában álló szellemi és anyagi rejtett erők létezését, csakhogy a csodát természetes esemény gyanánt tüntethesse föl, jólehet az ész épen semmi oksági viszonyt nem lát a csodás esemény és

az állítólagos titkos természeti erő között. Az észelviség a természet erőinek mindent, még lehetetlenséget is tulajdonít, csakhogy bebizonyítsa, hogy a csoda lehetetlen.

Látni való, hogy az észelviség nem annyira harcol a babona ellen, mint inkább útját egyengeti. Hogyan támadhatja meg az észelviség a babona követőit, ha ezek szintén a titkos természeti erőkre hivatkoznak rendkívüli céljaik kivitelében? Egyébiránt a történelem eléggé bebizonyította, melyik erősebb az észelviség és a babona közül. A babona örültsége körülfonta az észelviséget, baráti frigyre léptek, és így azon megtiszteltetés érte a babonát, hogy a modern tudomány büszke öltönyében jelenik meg. Az angol, német és francia racionalistáknak köszöni létét a spiritismus vagy spiritualismus új tudománya, mely oly viszonyban van a közönséges spiritistikus babonával, mint az elmélet a gyakorlattal. ¹⁾

Az észelviség tehát nem fogadja el Isten kezéből a „természetfölöttit,“ hanem inkább a „szellemeknél,“ az életdelejesség nagyon kétes becsű jelenségeiben és a mesterséges alvajárás állítólagos látomásaiban stb. keresi a természetfölöttinek alapját és forrását. A babona földéből ellenben egy talpalatnyit sem volt képes elfoglalni, sőt egyengette a modern istentagadás útjait. Sokan, kiket az észelviség elidegenített a kereszténységtől, így gondolkoztak: Inkább nem kell sem Isten, sem vallás, mint az észelviség ellenmondásokkal telt istensége és vallása. És nem is lehet rossz néven venni az észetől, ha örült, hogy az ellenmondások nagy részétől megszabadult, melyeket a hamis bölcsészet rá erőszakolt. Természetesen az istentagadó világnézet is tele van megfejtetlen ellenmondásokkal, de — mivel Istent teljesen tagadja — csak a világ marad

¹⁾ Ezen tételt kitűnően tárgyalja M a r t i n , 357. l.

fönn megoldhatlan talány gyanánt; ellenben az észzelviség Istent és a világot egyaránt ellentétbe helyezte az észszel.

De talán az istentagadás (atheismus) gyógyszer a babona ellen? Ezen kérdés nem szorul bővebb magyarázatra, ha szem előtt tartjuk azon világtörténelmi jelenséget, melyről már főnebb czólottunk: t. i. hogy az istentagadás képezte az átmenetet, midőn az emberiség a valódi istenismeret színvonaláról a pogányság és a velejáró babonás örültség örvényébe süllyedt. De bármit állítson is az istentagadó bölcészet a babonával szembe, azon tényt mégsem tagadhatja, hogy az istentagadás — midőn a vallásos hitet és vallásos életet megsemmisíti — kiszárítja az ember szívében azon befolyások forrását, melyek leginkább képesek a babona tenyészésének és uralomra vergődésének útját vágni, sőt fölszabadítja a szív azon hajlamait, melyek a babona természetes ápolói és szövetségesei voltak mindenkor. Azonkívül az istentagadás nem egyéb, mint merő tagadás. És mint ilyen, sohasem válhatik egész népek vallásos meggyőződésévé. Az emberi természet mindenkor gondoskodik arról, hogy a népek csak oly vallásban találjanak megnyugvást, mely étellel és valósággal teljes, és a gyakorlatban is alkalmazható. Ha elrabolják tőlük az igazságot és a belőle sarjadzó életet, akkor mohón kapnak a tévely után és a babona bűbájos titkaiban keresik vágyaik kielégítését. Ezt is bizonyítja minden idők történelme.

Vagy talán csak akkor fog az istentagadás sikeresen küzdeni a babona ellen, ha fölhasználja a természettudományokat? Hiszen az ember tudatlansága és ebből származó tehetetlensége a természettel szemben volt azon bő forrás a régi időkben, melyből a babona életerejét merítette. Tehát a természettudomány haladása újabb és újabb győzelmeket arat a babona fölött. Manapság gyakran lehet ilyen beszédet hallani. Pedig ezen állítás valósága nem felel meg azon bizalomnak,

melylyel hirdetik és széles körben fogadják. Mindenekelőtt tagadjuk, hogy az ember tudatlansága és tehetetlensége a természettel szemben egyedüli forrása volna a babonának. Mi más forrásokat is ismerünk, melyek még a tudomány szentélyébe is behatolnak zavaros hullámaikkal; sőt az sem titok, hogy bizonyos állítólagos természettudományi ág neve alatt — melyet a spiritismus embertanának nevezhetnénk — magát a babonát is a tudomány fényével övezték körül.

De talán azt mondja valaki, hogy a természettudomány ezen korcsfaja nagy benső gyöngeségekben szenved, hiányzik nála a szigorúan tudományos rendszer méltósága; a tények és kutatások helyébe gyakran a pusztá sejtelmet és az önkényes okoskodást állítja. Ez ellen semmi kifogásunk sincs, sőt készek vagyunk elfogadni, hogy a természettudomány a legnagyobb bevégeztség, a leggazdagabb anyag és a legszigorúbb rendszerek birtokában van. De még amikor sem ismerhetjük el, hogy a babona fölött diadalmat arathat, ha csak le nem mond az istentagadó világnézet szövetségéről. És ezt nem nehéz bebizonyítani. A babona azon a téren is uralkodik, a hol a természettudomán3r kutat. A természet és annak élete tárgyát képezi a babonás észjárásnak és működésnek is. Itt tehát a józan kutatás kiűzheti a babonát birtokából. De a babona birodalmának nagyobb része kívül esik a természettudomány határain. A természettudománynak semmi dolga a szellemvilággal, az ember szellemi és kedélyi életének jelenségeivel, az istenséggel és annak viszonyával a világhoz. Igen szomorú az az igazságra nézve, ha a természettudomány ezen tere is ki akarja terjeszteni uralmát, mert ez által csak a tévelyt segíti elő a nélkül, hogy a babonának ártana.

Végre még a legmagasabb színvonalon álló természettudomány sem akadályozhatja meg, hogy az emberiség életében a természet törvényeiből ki nem ma-

gyarázható jelenségek forduljanak elő, ha az isteni gondviselésnek úgy tetszik. A mi a letűnt századokban lehetséges volt, ez el jelenben és a jövőben sem lehetetlen. Mily állást foglal tehát az istentagadó természettudomány a természetfölötti vagy csodás eseményekkel szemben?

Tyndall, a híres angol természettudós, elég ékes szavakkal lefestette egyik essayjében, mily nyomorúságos ezen álláspont. „Ez volt az eredmény, így ír, midőn megkísérlettem kutató szemmel vizsgálni a spiritismus jelenségeit. Az eredmény épen nem kielégítő. Ugyanis a spiritismus követői két osztályra oszlanak: az egyik osztály nem szorul érvekre, a másikhoz pedig érvekkel férfni sem lehet. Az áldozatok (elámítottak) örömet hisznek, és nem örömet engedik magukat csalódásukból fölrázni. A tudomány teljesen tehetetlen az ily lelki állapotokkal szemben. Egyébiránt az ily állapot könnyen összeegyeztethető a legnagyobb fokú szellemi érzékenységgel és föltevések kigondolására irányuló hajlammal. Ezen föltevéseknek pedig csak az erős meggyőződés nyakasságára vagy szentelen hazugságra van szükségök, hogy megdönthetlenné legyenek. Nem gondolják meg eléggé a természettudomány logikai gyöngegségét. A természettudomány elnyomja ugyan a babonát, de nem a logika által, hanem az által, hogy a szellemet képtelenné teszi arra, hogy a babonának talajul szolgáljon. Ha a tudomány a tapasztalás egyöntetűségére utal, a spiritista azt feleli: „Honnét tudják önök, hogy a tapasztalás mindig egyöntetű lesz? Önök azt mondják, hogy a nap 6000 év óta naponként egyformán fölkel; ebből azonban nem következik, hogy holnap is föl fog kelni, mert a Mindenható egy huszonegy óra alatt megsemmisítheti a napot is.“ Ily álláspontról a legesztelenebb állításokat is szembe lehet állítani a világ minden tudományával. Hasztalan akarjuk bebizonyítani, hogy minden ismeretet a világegyetem-

ről a természettudományoknak köszönünk, a spiritizmusnak ellenben semmit. Az ész nem férhet az elkábított lélekhez. Hiába álcázzuk le a csalókat, hiába üzzük ki egyesekből az ördögöt; csak alakját változtatja meg észrevétlenül, és visszatér házába és bizonyára „üresen, kitisztítva és földísztítva“ fogja azt találni.“¹⁾

Hogyan fogja az istentagadó természettudomány — kérjük még egyszer — kikerülni azon dilemmát, hogy vagy a személyes Istent ismerje el, ki a világot teremtette és szabadon, mindenható erejével kormányozza; vagy a szellemvilág és természet „elrejtett“ „titkos“ hatalmainak és erőinek hódoljon, melyekre a babona is hivatkozik? A dilemma első részét nem volna nehéz elérnie, ha követné az ész elveit az igazság legszélső határáig, ha — elragadtatva a természet egyes erőinek és törvényeinek fölfödözése által kivívott fényes eredményektől — nem tévesztené szem elől az egyes jelenségekben nyilvánuló és nekik alapul szolgáló általános igazságokat, ha a dolgok végokának és végcéljának is kielégítő megoldását keresné; ha végre meg tudná érteni a lét és ismeret azon birodalmát, mely az ő kutatásainak körén kívül esik. De mivel a természettudomány bizonyos önelégültséggel, sőt önimádással tetszeleg magának, egyúttal kiteszi magát azon veszélynek is, hogy kutatása tárgyának kellesztésénél sokkal nagyobb fontosságot tulajdonít. A természettudomány önmagát nem istenítheti a nélkül, hogy ezen örültségbe bele ne vonja a természetet is. Az istentagadó természettudomány oly világnézetre vezet, mely a dolgok összefüggésének tagadásában is találkozik a babonával. A helyett, hogy az ész erejével uralkodnék a természet fölött, és a végokokból és célokból vezetné le a dolgok összefüggését: a babonával egyetemben meg-

¹⁾ Tyndall: „Fragmente aus den Naturwissenschaften“ (Helmholtz), 560. 1.

hódolt a természetnek, és szem elől tévesztette a létnek alapjául szolgáló végokat és a világegyetemet élet-törvény gyanánt vezérlő legfőbb végcélt. A b a b o n a és a t e r m é s z e t t u d o m á n y e l f e l e d t é k I s t e n t és s z o l g á i v á l t t e k a t e r m é s z e t n e k .

Ha a természettudomány a világegyetem egészséges bölcsészeti fölfogásában keresné kiegészítését és teljes befejezését: akkor a természetről hozott végítélete megegyeznék a keresztény világnézet alap gondolatával. Akkor ő is T e r e m t ő n e k nevezné Istent, ki mindent teremtett és végtelen bölcseségével, szabad és mindenható akaratával mindent igazgat és kormányoz. Ez volna a természettudomány legnagyobb tökéletessége és legszebb dicsősége. Az ily természettudomány kétségkívül hatalmas és kedves szövetségese volna az egyháznak a babona ellen vívott harcban.

Igen kevesen voltak képesek és följogosítva arra, hogy szemébe mondják a modern természettudománynak, hogy szomorú tévedése saját hibájában birja forrását. Csak kevesen voltak képesek ezen vádnak oly hatalmas kifejezést adni, mint azon nagy keresztény tudós, kinek neve alatt művem megjelenik. G ö r r e s J ó z s e f volt az, ki közel ötven évvel ezelőtt ezen mérvadó és egyúttal jószavakat intézte a modern tudományhoz: ¹⁾

„Valamint az élet nem lehet célja önmagának, és ha a legfőbb célt önmagában keresi, épen ez által egész tevékenysége a mulandóságnak esik áldozatul; épügy az egész tudományos készültség nem hordhatja rendeltetését önmagában, és rögtön hiúvá és semmitérvé lesz, mihelyt a szellem a tudományos működésben önmagára támaszkodik, és a pompa teljes fényétől körülvéve azt hiszi, hogy önmagának elégséges. És épen

*) Vorrede zu Diepetibrock's Ausgabe von Heinrich Son's Leben und Schriften (1829), 3. kiad., 1854. LXVI. 1.

abban rejlik a mai kornak örültsége, hogy a mikrokosmosból kibámul a makrokosmosba, és hasonlóan az ős plátói tudomány azon szellemeihez, kik beletekintve a világtükörbe, ezen tekintet folytán szerelemre gyuladtak saját képmásuk iránt, a tükörbe és az elemek tengerébe süllyedtek. Most az erők mind lefelé vonzódnak, és a mélységben találják nyugpontjukat, melyhez ragaszkodnak és mindig jobban belenőnek az élet természeti részébe; az élet belső és felső része pedig megfosztva erejétől, szemlátomást kipuhtul; a belső érzet elhal, a szellem meghódol a világnak, mely törvényeinek igáját erőszakolta rá. És így minden tudomány elvilágiasodik, és a világ rányomja bélyegét; a tudomány profán, szolgálai és változékony lett, és az örök zsidóhoz hasonlóan kénytelen folyton az idő kerekén forogni és megfutni a végnélküli lélekvándorlást a természet birodalmán keresztül.

„Már pedig nem illik a szellem magasabb hivatásához, hogy ily egyoldalú iránynak hódoljon. Isten nem azért állítja a természetet tükör gyanánt önmaga és az ember elé, hogy abban az ember saját képmását tetselegve bámulja, hanem, hogy a természetben és a természet által önmagában Istent fölismerje, és hozzá szeretettel ragaszkodjék. Ha az ember csak önmagát leli föl a természetben, akkor a természet is fölleli magát az emberben, és mint hatalmasabb, önmagához vonja le az embert. De ha az ember Istent ismeri föl a természetben és annak visszfényében, akkor Isten is föl ismeri az embert, és mint erősebb, magához emeli azt és megmenti a lefelé vonó hatalomtól. Csakis így menekül meg a szellem a természeti törvény fagyasztó hatásától; csak ezen fensőbb viszony által nyeri meg a tudomány valódi tárgyát, mely tátongó ürességét betölti; csak akkor válik a holt alak élő symbolummá, ha a tudomány halandó részeivel a halhatatlan rész is, egyesül. Ha a természet és történelem a bennök működő isteni erő hordozóiul tekintik magukat, akkor

igaz bizonyosságot tesznek saját lényegökről, és a szellem a természethez és történelemhez való viszonyában symbolice szemlélheti saját viszonyát az isteniséghez. — Ez által Istennek is megadatik az illő tisztelet, és a természetnek is a maga joga. Ez által nincs kizárva az alapos kutatás, sőt inkább meg van könnyítve; mert csakis ez vezet célhoz, nem pedig a felszínes képzelődés. A tudomány üres formalismusa csak Isten által nyeri vissza benső életerejét. Mihelyt a tudomány elhagyja a sivár, fagyasztó istentagadást, azonnal visszatér bele az élet; a tudomány, mely előbb élettelen volt, élő szervezetté lesz, mely alakjaiban és változataiban ezután is kifejezi önmagát, de egyúttal a fensőbb Lényt is, mely életet lehel bele és benne lakozik.“